

Diplomová práce

2022

Bc. Kristýna Sýkorová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Mýtus rakouské oběti po druhé světové válce

Bc. Kristýna Sýkorová

Plzeň 2022

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra historických věd

Studijní program Moderní dějiny

Diplomová práce

Mýtus rakouské oběti po druhé světové válce

Bc. Kristýna Sýkorová

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Lukáš Novotný, PhD.

Katedra historických věd

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2022

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, srpen 2022

.....

Na tomto místě bych chtěla poděkovat mému vedoucímu práce panu doc. PhDr. Lukáši Novotnému, PhD. za poskytnutý čas a poskytnuté cenné rady během psaní mé diplomové práce. Děkuji.

Plzeň, srpen 2022

.....

Obsah

1. Úvod	1
2. Cesta k anšlusu	4
2.1 První republika	4
2.2 Politické tábory a situace ve společnosti	5
2.3 Politická krize 30. let	7
2.4 Plán na pohlcení Rakouska a referendum	11
2.5 Anšlus	13
3. Spojenecké plány na vytvoření poválečného nezávislého Rakouska	16
3.1 Reakce na anšlus	16
3.2 Plány jednotlivých spojeneckých mocností	17
3.3 Budoucnost Rakouska	19
3.4 Moskevská deklarace	20
3.5 Odboj a Otto von Habsburg	22
4. Druhá republika	26
4.1 Prozatímní vláda	27
4.2 Proklamace o rakouské nezávislosti	29
4.3 Červeno-bílo-červená kniha	31
4.4 Spojenecká kontrolní rada a okupační zóny	33
4.5 První poválečné volby	35
5. Diskurz mýtu oběti	38
5.1 Denacifikace	42
5.2 Rakušané jako oběti nebo spolupachatelé?	46
5.3 Vyrovnávání se s minulostí	48
5.4 Obhajoba rakouské nevinny a diskuze o rakouské neutralitě	49
6. Závěr	59
7. Seznam použité literatury	61
Resumé	65

1. Úvod

Ještě před rozpadem habsburské monarchie se začaly ozývat hlasy volající po připojení Rakouska k Německu. Když po rozpadu monarchie vzniklo samostatné Rakousko, působilo jako státní útvar, který zbyl a nikdo o něj nejevil zájem, proto hlasy o připojení k Německu čím dál tím více sílily. Po krátké epizodě, kdy určitá část společnosti onomu připojení vzdorovala, k němu přeci jen došlo v březnu 1938 v rámci vynuceného a později i posvěceného plebiscitu. Když v řádech několika následujících měsíců vypukla druhá světová válka, začala se nabízet otázka – může za tuto válku jenom Německo a nebo i Rakousko? Během války se spojenci protihitlerovské koalice neustále zabývali otázkami ohledně poválečného uspořádání v Evropě a proto se na Moskevské konferenci v listopadu 1943 explicitně zavázali k obnově poválečného samostatného Rakouska a zároveň nazvali Rakousko první obětí hitlerovského Německa. Obnova rakouské státnosti a mýtus první oběti se tak staly oficiální doktrínou, kterou hojně propagovaly poválečné politické elity. Nicméně, bylo důležité se dívat i do minulosti a nezapomínat, že ve společnosti dříve existovaly skupiny, které propagovaly připojení k Německu a v současnosti se od Německa, kvůli jeho minulosti distancovaly. Tato práce se zabývá tím, zda-li byla obnova samostatného Rakouska ospravedlnitelná a Rakušané mají nárok se titulovat první obětí hitlerovského Německa či jsou spolupachateli druhé světové války.

Diplomová práce je členěna do čtyř kapitol, které jsou chronologicky po sobě řazeny a zároveň jsou členěny do podkapitol, pro lepší orientaci v tématu. První kapitola se věnuje problematice připojení Rakouska k Německu a následně situaci bezprostředně po kapitulaci v první světové válce. Posléze se kapitola zabývá osudem císařské rodiny a situací ve společnosti, ve které se naplno rozhořel boj mezi tehdejšími politickými elitami. V kapitole je rovněž zmíněn přechod k austrofašistickému režimu pod vedením Engelberta Dolfusse a jeho

následovníka Kurta von Schuschnigga, který musel čelit stále stupňujícímu se tlaku ze strany Německa a Adolfa Hitlera, jehož stoupenci se v Rakousku pokoušeli o uchvácení moci a na závěr se kapitola věnuje německé anexi Rakouska v rámci vynuceného plebiscitu. Následující tři kapitoly jsou pro pochopení problematiky tématu stěžejní. Druhá kapitola práce se věnuje spojeneckým plánům na územní uspořádání po skončení války a rovněž tomu, jakou roli hrál pro poválečnou obnovu Rakouska odboj a osoba Otty Habsburského. Třetí kapitola popisuje události bezprostředně po osvobození země Rudou armádou, obhajobu Rakušanů prostřednictvím Proklamace o rakouské nezávislosti a Červeno-bílo-červené knihy a zároveň vysvětluje rozdělení země do okupačních zón a přípravu na první poválečné volby. Ve čtvrté kapitole se práce zabývá procesem denacifikace, která pomohla uchopit závažnost provinění rakouských občanů a také tomu, jak se s mýtem první oběti pracovalo ve společnosti a zároveň se zde kapitola zabývá tím, jak Rakušané chtěli dostat závazku, ke kterému se zavázali Spojenci na Moskevské konferenci – což byla obnova suverénního a samostatného rakouského státu.

Diplomová práce byla zpracována na základě dostupné odborné literatury a studií. Zatímco problematika anšlusu, tedy připojení Rakouska k Německu a rozborů politického uspořádání ve 20. a 30. letech 20. století jsou hojně zpracovány v českém prostředí, problematice poválečného uspořádání a samotnému mýtu oběti se věnují autoři především zahraničního původu a z tohoto důvodu byla ke zpracování práce využita jejich cizojazyčná díla, především v angličtině a němčině, nebo překlady jejich publikací. K výběru tématu této práce mne i motivovala skutečnost, že téma zatím není zpracováno v českém prostředí a proto jsem výběrem tohoto tématu chtěla přispět k rozšíření povědomí o problematice mýtu oběti.

Stěžejním dílem pro diplomovou práci se stala publikace od Güntera Bischofa s názvem *Rakousko v první studené válce, 1945–1955. I slabí mají sílu*. Zajímavé příspěvky k tématu rovněž představují díla od Evana Burr Bukeye s názvem *Hitlerovo Rakousko. Jedna říše, jeden národ* a disertační práce od

Andrewa Earla Harroda s názvem *Felix Austria?: Cold War Security Policy between NATO, Neutrality, and the Warsaw Pact, 1945-1989*.

Pro práci byly rovněž důležité i překlady ustanovení různých spojeneckých konferencí a memorand, ať už se jednalo o prohlášení z Moskevské konference, Proklamaci o rakouské nezávislosti či Červeno-bílo-červenou knihu o rakouské obhajobě nevin.

2. Cesta k anšlusu

2.1 První republika

Myšlenka na připojení k Německu rezonovala v rakouské společnosti už od počátků 19. století, kdy idea seskupení všech Němců do jednoho národního státu představovala jeden z hlavních předmětů debat o řešení německé otázky. Rakousko prosazovalo tzv. „Großdeutsche Lösung“ (velkoněmecké řešení), což by v praxi znamenalo, že by řešení nepočítalo s připojením celého Rakouska, ale jen těch částí habsburské monarchie, které náležely do Německého spolku.¹ Zároveň by však spojení německy mluvících částí Rakouska s Německem způsobilo rozpad Habsburské monarchie. K prozatímnímu vyřešení německé otázky později došlo v rámci vytvoření Německé říše v roce 1871 na základě maloněmeckého řešení.² Přestože mnoho Rakušanů podporovalo pangermanismus, mnozí další stále projevovali věrnost habsburské monarchii a přáli si, aby Rakousko zůstalo nezávislou zemí.³

Když se Rakousko-Uhersko na podzim roku 1918 zhroutilo, obyvatelstvo bylo uvrženo v emocionální zmatek. Nejen, že náhlá změna politického režimu omezila pracovní i jiné příležitosti, zároveň prohloubila rozdíly mezi městem a venkovem.⁴ Rakušané byli v důsledku rozpadu monarchie v pozici, která by zcela podpořila myšlenku rakouského anšlusu a v rámci vypuknutí jakési zvláštní euforie, rakouské prozatímní shromáždění vyhlásilo Republiku Německé Rakousko.⁵ Rakouské prozatímní shromáždění, do jehož čela se postavil samotný Karl Renner, navrhlo prozatímní ústavu, která uváděla, že „Deutschösterreich“ je demokratickou republikou a je součástí Německé republiky.⁶ Nicméně, tvůrci mírových smluv z let 1919 a 1920 byli zcela proti myšlence sjednoceního

¹ JEŘÁBEK, s. 28

² tamtéž, s. 28.

³ RITTER, s. 349.

⁴ BUKEY, s. 23.

⁵ tamtéž, s. 23.

⁶ *Staatsgesetzblatt für den Staat Deutschösterreich*,

<https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?apm=0&aid=sgeb&datum=19180000&page=26>, 4. 4. 2022.

Rakouska s Německem, poněvadž Německo mělo být v tehdejším mezinárodním dění tím nejslabším článkem. Oficiální zákaz připojení Rakouska k Německu byl poté ujednán článkem 88 saintgermainské mírové smlouvy z 10. září 1919.⁷

2.2 Politické tábory a situace ve společnosti

Po zákazu anšlusu ztratila Rakouská republika v očích svých obyvatel smysl a stala se „státem, který nikdo nechtěl“.⁸ Bylo zcela logické, že Rakušané viděli řešení v připojení k Německu čistě z pragmatických důvodů – byl to jediný způsob, jak kompenzovat rakouskou porážku ve válce⁹ a zároveň velká část společnosti si byla vědoma toho, že tato malá republika nemá šanci přežít zejména z ekonomického hlediska – proto se muselo Rakousko stát součástí většího celku.¹⁰ Němci v Rakousku i Německu poukázali na rozpor v principu národního sebeurčení, protože smlouvy nezaručovaly sebeurčení etnickým Němcům mimo Německou říši – což bylo v rozporu s Wilsonovými 14 body, které prosazovaly myšlenku možnosti sebeurčení národů a měly pomoci nastolit mír v Evropě.¹¹

Svou zásadní roli pro budoucí vývoj Rakouska zde sehrálo vyhnání císařské rodiny do exilu, která po pádu monarchie upadla v nemilost všech obyvatel nově nastoleného státu i politických elit – císař Karel I. se odmítal vzdát svého titulu i myšlenky na abdikaci. Nicméně, po zásahu Karla Rennera, jakožto vůdce sociální demokracie a později i poválečného Rakouska, byl císař Karel I. na základě ultimáta německo-rakouské vlády spolu se svou rodinou donucen k odchodu do exilu. Brzy po odchodu císařské rodiny, dne 3. dubna 1919, vydalo Národní shromáždění Republiky Německé Rakousko ústavní zákon č. 209,

⁷ *Der Staatsvertrag von Saint-Germain-en-Laye*, <http://www.versailer-vertrag.de/svsg.htm>, 1. 8. 2022.

⁸ BUKEY, s. 23.

⁹ JEŘÁBEK, s. 28.

¹⁰ RITTER, s. 349.

¹¹ GOULD, s. 221

známý také jako Habsburský zákon.¹² Zákon zabavoval všem příslušníkům větve habsbursko-lotrinské všechny majetek na rakouském území také jim zakazoval návrat do vlasti.¹³

Mezi lety 1920 a 1932 tvořily vnitropolitickou scénu tři tábory, které dopomohly k hlubokému rozdělení a demoralizaci rakouského lidu – sociálnědemokratický, křesťanskosociální a nacionální tábor.¹⁴ V roce 1922 vytvořil Ignaz Seipel¹⁵ vládní koalici složenou z křesťanských sociálů a velkoněmců, čímž se mu podařilo odstranit sociální demokracii z podílu na moci.¹⁶ V důsledku zhoršující se hospodářské krize byla rakouská vláda donucena požádat o půjčku Společnost národů, což vedlo k podpisu Ženevských protokolů, v nichž se vláda první rakouské republiky musela zavázat k tomu, že si ponechá svou suverenitu a nedopustí anexi ze strany Německa.¹⁷ Zároveň podpisem tohoto aktu nabyla rakouská republika statusu *de facto* neutrální země, v jejímž duchu se měl odvíjet kurs rakouské zahraniční republiky.¹⁸

I přesto, že se sociálním demokratům nikdy nepodařilo získat vysoké vládní posty, podařilo se jim ovládnout alespoň Vídeň, kde se jim podařilo prosadit možná nejúspěšnější socialistický experiment, který se skládal z výstavby levného bydlení a rozmachu městských služeb.¹⁹ Představitelé sociální demokracie se nikdy nevzdali představy, že se jim jednou podaří získat většinu potřebnou k převzetí moci, což leželo v žaludku ostatním stranám v politickém spektru. Případný anšlus, kterého se nevzdala velká část Rakušanů, by pro sociální demokracii znamenal vytvoření jakéhosi marxistického Německa, v jehož čele by hrál úlohu rakouský proletariát.²⁰ Naopak, křesťanští sociálové zpočátku hájili demokracii, avšak jako katolíci byli stále věrni monarchistické myšlence a velmi se obávali socialistické převahy – stále více podporovali

¹² *Habsburger-Gesetz, StGBI 209/1919.*

¹³ PERNES, s. 210.

¹⁴ JEŘÁBEK, s. 30.

¹⁵ *Rakouský katolický kněz a kancléř.*

¹⁶ JEŘÁBEK, s. 28.

¹⁷ *tamtéž*, s. 28.

¹⁸ *tamtéž*, s. 29.

¹⁹ BUKEY, s. 24.

²⁰ *tamtéž*, s. 25.

soukromé ozbrojené síly známé jako *Heimwehr*.²¹ V reakci na vytvoření heimwehru se rovněž rozhodla vytvořit svou organizaci i sociální demokracie – a to pod názvem *Republikanischer Schutzbund*.²² Malá velikost a chudoba země čím dál tím posilovaly hořkost politického sváru, který se zrodil z třídního konfliktu a neustále ohrožoval základ společenského uspořádání. Nebyly učiněny žádné pokusy o vytvoření symbolů, které jsou zásadní pro harmonické soužití různých sociálních a ekonomických skupin; místo toho se každá frakce snažila učinit přijetí svého vlastního filozofického nebo ekonomického egoismu základem pro jakýkoli druh vyjednávání.²³

Po vypuknutí hospodářské krize zaznamenala společnost prudké vzednutí nálad ve prospěch anšlusu. Primárním faktorem byla závislost země na zahraničním obchodu a půjčkách, což v důsledku krize znamenalo drtivý hospodářský dopad pro zemi a z hlediska anšlusu by řešení představovalo jakýsi kompromis.²⁴ Zároveň začala posilovat i rakouská odnož NSDAP, která ještě před rokem 1931 představovala téměř neznámou okrajovou skupinu.²⁵ Zatímco ve všeobecných volbách z roku 1930 nedokázala získat ani jedno vládní místo, její popularita začala stoupat až od té doby, kdy Hitler převzal v Berlíně moc. Myšlenka připojení k Německu nabývala na popularitě i z hlediska promyšlené nacistické propagandistické kampani, která používala hesla jako „Ein Volk, ein Reich, ein Führer“, aby se pokusila přesvědčit Rakušany o nutnosti připojení se k Německu.²⁶

2.3 Politická krize 30. let

²¹ tamtéž, s. 24.

²² JEŘÁBEK, s. 36.

²³ SECHER, s. 793.

²⁴ BUKEY, s. 26.

²⁵ tamtéž, s. 27.

²⁶ KERSHAW, s. 61.

Spor mezi sociálními demokraty a křesťanskými sociály vyústil k postupnému rozkladu první rakouské republiky, ke kterému začalo docházet od počátku 30. let. V důsledku počínající politické krize v roce 1933 došlo k pozastavení činnosti parlamentu a veškerá moc byla centralizována v rukou kancléře Engelberta Dollfusse, který se rozhodl ukončit éru kratičké demokracie, zakázat všechny soupeřící politické strany a rozhodl se vytvořit nový režim, kombinující vládu křesťanských sociálů s polovojenskou organizací Heimwehr. Rakouští nacisté se rozhodli odpovědět prostřednictvím požadavku na celostátní volby a rozpoutání teroru vůči vládním institucím.²⁷ V naději, že hospodářský tlak vyvinutý prostřednictvím uvalených cel, donutí Dollfusse vypsat volby a svrhne rakouskou vládu, povede ke spojení Rakouska s Říší. Jenže se stal přesný opak – rakouští nacisté byli postaveni mimo zákon.²⁸

Nový Dollfussův režim měl mít podobu sociálního, křesťanského, německého rakouského státu, který se v praxi projevil jako návrat k vylepšenému rakouskému absolutismu 19. století. Avšak jeho novost spočívala v tom, že režim zdůrazňoval katolické prvky rakouské národní identity a pevně oponoval spojení s Německou říší.²⁹ Primárně vycházela idea austrofašismu – jak se později režim nazýval – z papežských encyklik *Rerum Novarum* a *Quadragesimo Anno*, které pracovaly s prvky sociální rovnosti na základě křesťanské rovnosti a kritizovaly kapitalistický systém.³⁰ Nejen, že režim spoléhal na podporu Heimwehru, ale zároveň hledal podporu i v zahraničí – kterou se mu podařilo nalézt ve fašistické Itálii Benita Mussoliniho, který však prostřednictvím Rakouska hodlal realizovat své expanzivní plány ve střední Evropě.³¹ Po nástupu nacismu v Německu však přibyl ještě další důvod pro to, udržovat přátelské vztahy s Itálií – v plánech vůdce totiž figurovala otázka ovládnutí Rakouska na prvním místě. Jeho cílem bylo vytvoření unie mezi Rakouskem a Německem všemi možnými prostředky.

²⁷ BUKEY, s. 29.

²⁸ tamtéž, s. 29.

²⁹ BUKEY, s. 29.

³⁰ KIRK, s. 92.

³¹ JEŘÁBEK, s. 125.

Mussolini však trval na své podpoře rakouské nezávislosti do značné míry kvůli jeho obavě, že Hitler bude nakonec tlačit na návrat italských území, která kdysi ovládalo Rakousko.

Aby byla nabídnuta jakási alternativa vůči sílícímu nacionálněsocialistickému tlaku z Německa a byly překonány překážky mezi pravíci a levíci, uvažoval Dollfuss i jeho nástupce Schuschnigg o dosazení Otty Habsburského. Dollfuss si od dosazení Otty sliboval to, že právě silná monarchistická tradice s Ottou v čele, bude představovat účinný prostředek v boji proti anšlusu Rakouska.³² Avšak pokus o znovuzavedení monarchie v Rakousku byl s obavami sledován v okolních zemích, jako bylo Československo a Maďarsko a samotný Hitler začal pracovat na invazních plánech do těchto zemí, kde by byly případné monarchistické tendence stejně potlačeny, jak v Rakousku.

Po zavraždění Engelberta Dollfusse rakouskými nacisty v rámci neúspěšného puče z roku 1934, přešla přední část rakouských nacistů do exilu v Německu, zatímco zbývající část pokračovala v bojích proti rakouským vládním institucím, které si do roku 1938 vyžádaly nejméně 800 obětí. Jak na domácím poli, tak v zahraničí panovalo všeobecné zděšení a odsouzení. Mussolini v důsledku dramatické demonstrace síly vyslal vojáky na rakouské hranice, aby dal najevo svou podporu rakouské nezávislosti,³³ což donutilo Hitlera odsunout anšlus prozatím na dobu neurčitou. Kurt von Schuschnigg, jakožto Dollfussův nástupce, měl velkou šanci získat velkou podporu společnosti, pokud by sledoval stávající politický kurs, stanovený svým předchůdcem. Jenže Schuschnigg byl oproti Dollfussovi horlivým katolíkem a považoval německou identitu jako nezbytnou součást křesťansko-korporativního režimu – tudíž se velmi obával případného rakousko-německého konfliktu.³⁴ Ve snaze uklidnit Schuschniggovu mysl, přednesl Hitler projev na Reichstagu v tom smyslu, že „Německo nemá v

³² PERNES, s. 216.

³³ BUKEY, s. 31.

³⁴ tamtéž, s. 33.

úmyslu ani si nepřeje zasahovat do vnitřních záležitostí Rakouska, anektovat Rakousko ba uzavřít anšlus.”³⁵

Schuschnigg, narozdíl od Dolfusse, spařoval v obnovení císařství cíl svého politického snažení a bylo mu zcela jasné, že restauraci monarchie bude možné provést, až když bude vnitropolitická situace zemi stabilizována.³⁶ Celá tato anabáze prozatím působila jako jednostranná záležitost, ale myšlenka na restauraci monarchie nebyla cizí ani samotnému Ottovi.

Když v důsledku německého bojkotu rakouského hospodářství dosáhly ztráty rekordní úrovně, kancléř Schuschnigg se rozhodl pro krok, který prakticky spěl ke zkáze první rakouské republiky – rozhodl se pro uzavření dohody s Německem. 11. července 1936 došlo k podpisu tzv. *gentlemanské dohody* mezi Schuschniggem a německým velvyslancem Franzem von Papenem, podle níž Berlín uznává nezávislost Rakouska a ruší veškeré sankce výměnou za to, že se bude Rakousko v zahraničí prezentovat jako „německý stát”³⁷, který bude vždy následovat příklad Německa v zahraniční politice a propustí veškeré vězněné nacisty.³⁸ Jestli se Schuschnigg domníval, že dohoda dočasně urovná situaci, její účinek byl ve skutečnosti opačný – rakouští nacisté opět nabírali na síle a cesta k anšlusu byla neuvěřitelně blízko.

Mezitím Rakousko ztratilo na mezinárodní scéně svého spojence – Mussolini poté, co obdržel Hitlerovo osobní ujištění, že Německo nebude od Itálie usilovat o územní ústupky, navázal klientský vztah s Berlínem, který byl zapečetěn vznikem osy Berlín–Řím v roce 1937. Schuschniggovi nezbývalo nic jiného, než se obrátit na státy Malé dohody³⁹ a Západu. Mussolini navíc nechtěl jít kvůli Rakousku do boje s Německem, a proto považoval bilaterální dohodu mezi Rakouskem a Německem za nejvhodnější řešení.⁴⁰ Rozhodnutí Schuschnigga o uzavření této bilaterální dohody vycházelo ze změny v italské

³⁵ SHIRER, s. 50.

³⁶ PERNES, s. 216.

³⁷ JEŘÁBEK, s. 177.

³⁸ BUKEY, s. 34.

³⁹ Československo, Rumunsko a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, od roku 1929 taktéž jako Jugoslávie.

⁴⁰ JEŘÁBEK, s. 176.

zahraniční politice, nezájmu Velké Británie o rakouskou otázku a rovněž i z neschopnosti Společnosti národů účinně zajistit právní integritu Rakouska.⁴¹

Situace na domácí scéně donutila Schuschnigga hledat nového spojence – snažil se o vyrovnání vztahů s tzv. národní opozicí, aby zajistil zachování rakouské nezávislosti – což bylo gró nacionalistické politiky. Mezitím byl rozpuštěn Heimwehr a do čela Státní rady byl povolán nacistický sympatizant Arthur Seyss-Inquart, což bylo plně v souladu s uzavřenou červencovou dohodou. Schuschnigg se do poslední chvíle držel kurzu následujícího německou politiku, nicméně těmito kroky zcela ohrožoval rakouskou suverenitu.⁴²

2.4 Plán na pohlcení Rakouska a referendum

V důsledku německého znovuvybrojení a zahájení čtyřletého plánu⁴³ byl zájem Berlína o Rakousko ještě více posílen – z důvodů jeho bohatství nejen v surovinovém prostoru, ale i v lidských zdrojích. Rakušané do Německa exportovali výrobky nejen železářského, ale i textilního a strojího průmyslu.⁴⁴ Čtyřletý plán však v souvislosti se svou nákladností začal zaostávat za svými cíli a Hermann Göring, jako jeho vedoucí, začal prosazovat anšlus jako způsob zajištění rakouského železa a dalších surovin jako řešení problémů stanoveného plánu. Podle Historika Ian Kershawa to byl primárně Hermann Göring, kdo prosazoval brzké a radikální řešení „rakouské otázky“.⁴⁵

Na konci léta 1937 řekl Hitler Goebbelsovi, že Rakousko bude muset být dobyt násilím.⁴⁶ Na svolané schůzi s politickými a armádními elitami, která se uskutečnila 5. listopadu 1937, prohlásil, že Německo zaostává v závodech ve

⁴¹ tamtéž, s. 178.

⁴² tamtéž, s. 179.

⁴³ Série hospodářských opatření zahájena v roce 1936. Primárním účelem čtyřletého plánu bylo zajistit znovuvybrojení Německa a připravit zemi na soběstačnost.

⁴⁴ KERSHAW, s.68.

⁴⁵ tamtéž, s. 68.

⁴⁶ KERSHAW, s. 45.

zbrojení s Velkou Británií a Francií a jediným řešením je v blízké budoucnosti zahájit sérii válek s cílem zmocnit se Rakouska a Československa, což by Německu zajistilo vedení v závodech ve zbrojení.⁴⁷ Po stále narůstajícím násilí a náročnějších požadavcích Hitlera, aby Rakousko souhlasilo s jistou formou personální unie, došlo k setkání mezi ním a kancléřem Schuschniggem 12. února 1938 v Obersalzbergu.⁴⁸ Kancléři Schuschniggovi byla předložena série požadavků, které zahrnovaly např. jmenování nacistických úředníků do mocenských pozic ve vládě. Požadavkem číslo jedna však bylo jmenování Arthura Seyss-Inquarta do pozice ministra veřejné bezpečnosti, čímž by měli nacisté pod plnou a neomezenou kontrolou policii.⁴⁹ Na oplátku Hitler veřejně potvrdil smlouvu z 11. července 1936 a znovu potvrdil svou podporu rakouské nezávislosti.

Arthur Seyss-Inquart byl dlouholetým zastáncem nacistů, kteří usilovali o spojení všech Němců v jednom státě.⁵⁰ Upřednostňoval evoluční přístup k jednotě, postavil se proti násilné taktice rakouských nacistů, spolupracoval s katolickými skupinami a chtěl zachovat určitou míru rakouské identity v nacistickém Německu⁵¹ – představoval si spojení Rakouska s Třetí říší jako vztah podobný vztahu Bavorska s Německým císařstvím.⁵²

V kritické situaci, po výše zmíněném setkání v Obersalzbergu, které znamenalo takřka konec rakouské samostatnosti, se Otto obrátil na kancléře Schuschnigga s návrhem, aby odstoupil a jako nového kancléře povolal zrovna jeho.⁵³ Není zcela jasné, jestli by se Hitler před Ottovou autoritou zastavil a anšlus by neuskutečnil, nicméně Otto byl zcela odhodlaný se proti tomuto kroku bránit.

Tváří v tvář rostoucím nepokojům ze strany rakouských nacistů a stále větším nátlaku, se kancléř Schuschnigg 9. března 1938 rozhodl vyhlásit

⁴⁷ tamtéž, s. 47.

⁴⁸ FABER, s.122.

⁴⁹ SHIRER, s. 85.

⁵⁰ LEOPOLD, s. 199.

⁵¹ tamtéž, s. 199.

⁵² tamtéž, s. 203.

⁵³ PERNES, s. 217.

referendum o připojení k Německé říši, jehož provedení naplánoval na 13. března 1938.⁵⁴ Aby si Schuschnigg zajistil velkou většinu v referendu, rozpustil vládu jedné strany a souhlasil s legalizací sociálních demokratů a jejich odborů výměnou za podporu v referendu. Také stanovil minimální volební věk na 24 let, aby vyloučil mladší voliče, kteří byli sympatizanty nacistického hnutí. Vydány měly být jen kladné hlasovací lístky s rakouskými červeno-bílo-červenými pruhy na obou stranách – v případě záporného hlasování si měl občan donést svůj vlastní hlasovací lístek.⁵⁵ První reakcí Berlína bylo ticho, Hitler zpočátku nechtěl věřit tomu, co Schuschnigg zamýšlí, záhy však propadl zuřivosti⁵⁶, v jejíž průběhu zaslal Schuschniggovi ultimátum, ve kterém hrozil invazí do Rakouska. Ultimátum následně doplnil o požadavek na rezignaci kancléře Schuschnigga a jeho nahrazení Arthurem Seyss-Inquartem.⁵⁷ Hitlerův plán byl takový, že Seyss-Inquart okamžitě vyzve německé jednotky, aby přispěchaly na pomoc Rakousku, obnoví pořádek a dodají invazi nádech legitimacy. V obavě, aby nedošlo ke ztrátám na životech, nakonec Schuschnigg souhlasil s odložením hlasování, nicméně když Seyss-Inquart telefonoval do Berlína, aby tuto skutečnost oznámil, Schuschnigg se stále nechtěl vzdát své funkce.⁵⁸

2.5 Anšlus

Aniž by Hitler čekal na odpověď na stanovené ultimátum určené kancléři Schuschniggovi, k ránu 12. března 1938 byly vyslány do Rakouska jednotky 8. armády německého Wehrmachtu. Schuschnigg, který ještě na poslední chvíli sháněl podporu proti hrozící invazi, si byl naprosto dobře vědom toho, že Francie ani Británie nejsou ochotni nabídnout Rakousku pomocnou ruku a proto se rozhodl večer 11. března odstoupit, nicméně prezident Miklas byl proti

⁵⁴ FABER, s. 122.

⁵⁵ PRICE, s. 92.

⁵⁶ FABER, s. 123.

⁵⁷ tamtéž, s. 127.

⁵⁸ tamtéž, s. 131.

jmenování nového kancléře Seyss-Inquarta.⁵⁹ Když však o půlnoci prezident Miklas podlehl tlaku, Arthur Seyss-Inquart se stal novým kancléřem. Evoluční cesta k anšlusu byla tím pádem uzavřena, protože o událostech dne nerozhodla pokojná diskuse, nýbrž hrozba ultimát a použití síly.⁶⁰

Jednotky Wehrmachtu byly Rakušany vítány velmi radostně, včetně nadšeného mávání nacistickými vlajkami, zvedání pravice a všudypřítomnými nacistickými symboly.⁶¹ Pro Wehrmacht to představovalo první opravdovou zkoušku síly, i přesto, že jednotky postrádaly jakoukoli organizovanost – vždyť některé její jednotky byly mobilizovány teprve před dvěma dny.⁶² Ve světle vpádu do Rakouska to představovalo jen symbolickou roli – rakouská vláda totiž nařídila rakouskému Bundesheeru neklást odpor. Nadšení projevené vůči Hitlerovi a Němcům překvapilo nejen stoupence nacismu, ale rovněž i jeho odpůrce – všeobecně se věřilo, že velká část společnosti je proti anšlusu – mnoho Němců z Rakouska i Německa anšlus uvítalo, protože jej považovali za dokončení složitého a dlouho očekávaného sjednocení všech Němců do jednoho státu a zároveň si společnost oddechla, že nedošlo ke krveprolití – podle všeobecného společenského názoru příchod německých jednotek odvrátil možnost hrozby vypuknutí nové občanské války.⁶³ Zároveň to však neznamenal, že by se rakouská společnost adaptovala hodnotovému rámci nacionálního socialismu – spíše byl oslavován pád starého režimu.⁶⁴

Hitler původně preferoval koncept „Zusammenanschlussu“ – což by v praxi znamenalo spojení obou států s tím, že by stanul v čele každého z nich a ponechal by Vídni určitou autonomii⁶⁵. Nicméně po obrovské vlně senzace, kterou předvedl příjezd německých jednotek a také po dojemném přivítání ve svém rodném městě⁶⁶, přehodnotil svůj postoj a rozhodl o pohlčení Rakouska

⁵⁹ KERSHAW, s. 77.

⁶⁰ LEOPOLD, s. 214.

⁶¹ BUKEY, s. 47.

⁶² FABER, s. 125.

⁶³ BUKEY, s. 59.

⁶⁴ tamtéž, s. 59.

⁶⁵ FABER, s. 144.

⁶⁶ BUKEY, s. 55.

přímo do Říše.⁶⁷ Celá tato anabáze akorát Spojencům dokázala Hitlerovy agresivní územní ambice a připravila živnou půdu pro budoucí obsazení Československa.

Anšlus nabyl okamžité účinnosti legislativním aktem ze dne 13. března s podmínkou ratifikace v návaznosti na plebiscit, Rakousko se stalo provincií Ostmark a Arthur Seyss-Inquart byl jmenován guvernérem. Hitler upřímně věřil, že veškerá legitimita vychází z lidu a musí být potvrzena rozhodnutím lidu⁶⁸, a proto byl na 10. dubna 1938 naplánován plebiscit. Okamžitě se rozběhla masivní kampaň, která vsadila na dva přístupy – vytvořila působivý kontrast toho, jak vyjadřovat podporu Hitlerovi či náznak toho, že by nebylo rozumné mu odporovat. Plebiscit oficiálně zaznamenal podporu 99,7 % voličů, včetně podpory jednoho z nejvýznamnějších představitelů jak první, tak i druhé rakouské republiky – socialisty Karla Rennera. Hlasovací lístek obsahoval otázku, zda-li občané souhlasí se znovusjednocením Rakouska s Německou říší, které bylo uzákoněno 13. března 1938, a volíte stranu našeho vůdce Adolfa Hitlera?⁶⁹⁷⁰

Anšlusem Rakouska k Německu byla ukončena jeho krátká, dvacetiletá existence. Rakousko zůstalo součástí Německa až do konce druhé světové války, prozatímní vláda ve spojeneckém okupovaného Rakousku prohlásila anšlus dne 27. dubna 1945 jako nulový a neplatný. Anšlus byl jedním z prvních velkých kroků v Hitlerově touze vytvořit Velkoněmeckou říši, která měla zahrnovat všechny etnické Němce a všechny země a území, která Německá říše ztratila po první světové válce. Ačkoliv bylo Rakousko převážně etnicky německé a bylo součástí nejen Svaté říše římské i Německé konfederace, nikdy nebylo přímou součástí Německé říše. Samotný nacistický vpád do Rakouska dostal název „Operace Otto“, Habsburský zákon byl opět uveden v platnost a na Ottu Habsburského byl uvalen zatykač.

⁶⁷ LEOPOLD, s. 217.

⁶⁸ BUKEY, s. 61.

⁶⁹ *VOLKSABSTIMMUNG UND GROßDEUTSCHER REICHSTAG – STIMMZETTEL*

⁷⁰ STEININGER, s. 61.

3. Spojenecké plány na vytvoření poválečného nezávislého Rakouska

3.1 Reakce na anšlus

Anšlus Rakouska způsobil znepokojení jak na straně západních Spojenců, ale i na straně Sovětského svazu. Zatímco tisíce Rakušanů provolávaly slávu a vítaly Hitlera, tisíce dalších prchaly ze země anebo byly odvečeny do vězení a koncentračních táborů. Častým zdůvodňováním toho, že anšlus zvýšil ekonomickou moc a vojenskou sílu Třetí říše, sovětští diplomaté a sovětský tisk naznačovali, že sovětský zájem o Rakousko byl úzce spjat s jeho vztahy s Německem. Lidový komisař pro zahraniční věci Maxim Litvinov kritizoval invazi jako „akt násilí .. zbavující rakouský lid jeho politické, hospodářské a kulturní nezávislosti.⁷¹

Spojenými státy byla anexe Rakouska uznána jako dokonáný fakt, který je třeba brát pouze jako fakt a ne jako důvod k činům, které by napravily nespravedlnost způsobenou anexí. Anexe byla považována za příliš mírnou provokaci k válce. Teprve když USA vstoupily v roce 1941 do války, začala se její politika posouvat od neformálního protestu k činům, které by mohly vést k obnovení rakouské nezávislosti.⁷² Až když začalo být v průběhu let jasné, že válka je téměř vyhraná, se Spojené státy rozhodly ve své politice vůči Rakousku postoupit.

Bylo by nefér tvrdit, že se rakouská vláda nesnažila najít alternativu k hrozbě anexe. Primárně se obrátila k fašistické Itálii v naději, že získá podporu proti nacistům, což bylo i prokázáno tím, že italská vláda začala tajně dotovat

⁷¹ MUELLER, s. 64.

⁷² FERRING, s. 651.

Heimwehr, který považovala za hráz rakouské nezávislosti. Zároveň to ale vedlo k tomu, že v důsledku Mussoliniho politiky podpory Vídně ztratila Velká Británie sympatie k Rakousku – i přesto, že nadále deklarovala svůj zájem o nezávislost země. Nicméně, do roku 1936 Itálie vystupňovala své angažmá v Habeši, což zapříčinilo Mussoliniho stopku dotacím Heimwehru a zlepšení vztahů s Německem, čímž Rakousko ztratilo poslední bod rovnováhy. Když Hitler napadl Rakousko, pouze Mexiko vydalo oficiální protest.⁷³

Přestože se Spojenci zavázali dodržovat podmínky Versailleské i St. Germainské mírové smlouvy, která zakazovala spojení Rakouska a Německa, jejich reakce byla pouze verbální a umírněná. Smluvní strany mohly pouze vymáhat dodržování závazků za podmínky uložení sankcí Rakousku.⁷⁴

3.2 Plány jednotlivých spojeneckých mocností

Spojenci začali diskutovat o poválečném osudu Rakouska v roce 1941. 16. prosince 1941 Stalin, jako první z vůdců spojeneckých mocností, oznámil svůj záměr rekonstruovat Rakousko v jeho hranicích před rokem 1938 v memorandu, které bylo předáno britskému ministru zahraničí Anthonymu Edenovi.⁷⁵ Britové, kteří neměli žádné plány do tak vzdálené budoucnosti, proti tomuto návrhu nic neměli. Vjačeslav Molotov ve svém telegramu zasláném sovětskému velvyslanci v Londýně Maiskému dal jasně najevo, že Stalin cítí, že „Rakousko musí být odděleno od Německa“, přičemž Německo musí být následně rozděleno na několik nezávislých států. Celá tato anabáze měla do budoucna fungovat za předpokladu mírového rozvoje evropských zemí po válce. Ze sovětské perspektivy představovala rekonstrukce Rakouska vedlejší produkt cíle oslabit Německo dvěma směry – buď podporováním protiněmeckého odporu v

⁷³ GÄRTNER, s. 64.

⁷⁴ SCHEUCH, s. 194.

⁷⁵ MUELLER, s. 65.

Rakousku během války, nebo oddělením země od Německa po válce.⁷⁶ Nicméně sovětský postoj k Rakousku zůstal do konce války vágní, při mnoha příležitostech Stalin opomněl zmínit Rakousko jako jednu z Hitlerových obětí nebo jako zemi, která má být osvobozena⁷⁷ a považoval ji spíše za spolupachatele.

V letech 1942–1943 se však postoj západních spojenců k rakouské otázce změnil, Britové vzali budoucnost Rakouska vážně v úvahu. 26. září 1942 Eden představil Churchillův plán na vytvoření „Dunajské konfederace“, který vytvořil ve spolupráci s Ottou Habsburským, jehož rodina byla po pádu monarchie donucena k odchodu ze země a životu v exilu. Dunajská konfederace měla představovat státní zřízení, které by bylo složené z Rakouska, Maďarska, Polska a Československa. Konfederace by představovala obrovský nárazníkový stát, který by oddělil západní Evropu od Sovětského svazu. Z britského pohledu se tato koncepce jevila jako nejlepší řešení, poněvadž tato konfederace podunajských států by de iure začlenila Rakousko jako rovnoprávného člena, ale de facto by Rakousko získalo roli jakéhosi kulturního a politického vůdce.⁷⁸ Winston Churchill se už dříve nechal slyšet, že rozpad Rakouska-Uherska znamenal tragédii⁷⁹ a také zdůraznil, že Rakousko je jednou ze zemí, kvůli které vstoupila Velká Británie do války a proto se domnívám, že tak lpěl na vůdčí roli Rakouska v rámci konfederace.

Avšak v prostředí poválečné Evropy nebylo možné vytvoření takové unii zrealizovatelné; nejprve by muselo vzniknout samostatné Rakousko, kterému by musely být poskytnuty politické záruky a finanční podpora, teprve poté by mohla být postupně vytvořena politická unie. Churchill stále doufal, že se mu podaří omezit sovětskou a komunistickou expanzi tím, že vytvoření silnou antikomunistickou federací ve východní a střední Evropě, což bylo pro sovětské vedení zcela nepřijatelné. Celkově zaujímala myšlenka samostatného Rakouska

⁷⁶ tamtéž, s. 65.

⁷⁷ tamtéž, s. 65.

⁷⁸ STEINIGER, s. 33.

⁷⁹ BISCHOF, s. 64.

druhořadé postavení a působila spíše jako obrana proti konfederačním plánům středoevropského prostoru.⁸⁰

Jako mocnost s kontinentálními zájmy byla Velká Británie zainteresovanější v předpovídání podoby poválečné Evropy, zatímco americký prezident F. D. Roosevelt raději formuloval velkolepé principy a detaily nechával až na dobu po skončení války.⁸¹ Spojené státy se zpočátku zdráhaly podílet se na okupaci Rakouska. V té době ještě kromě války v Evropě zuřila válka proti Japonsku a lidé a materiál byli na Dálném východě velmi potřební. Izolacionistické tendence byly ve Spojených státech stále silné a prezident byl pod tlakem, aby přivedl vojáky domů. F. D. Roosevelt se nechal slyšet, že chce zónu v severním Německu, především kvůli přístavům, které se tam nacházejí⁸² a zároveň americká administrativa nejevila geopolitický zájem o oblast střední a jihovýchodní Evropy.⁸³ Bývalý ministr zahraničí Charles Evans Hughes nicméně varoval, že je zbytečné plánovat poválečné uspořádání východní Evropy a Balkánu, protože „o tom všem rozhodnou Rusové“⁸⁴.

3.3 Budoucnost Rakouska

Další koncept, pracující s myšlenkou řešení rakouského problému, byl vypracován na jaře roku 1943 Geoffreyim Harrisonem⁸⁵ – konkrétně se jednalo o plán na poválečné uspořádání Rakouska, který se později stal oficiálním prostředkem britské politiky k řešení rakouské otázky.⁸⁶ Harrisonův plán zahrnoval tvrzení, že obnovení nezávislého, ale slabého Rakouska v hranicích předválečné republiky bude možné jen a pouze díky připravenosti západních

⁸⁰ NĚMCOVÁ, s. 51.

⁸¹ BISCHOF, s. 61.

⁸² WILLIAMS, s. 99.

⁸³ NĚMCOVÁ, s. 15.

⁸⁴ BISCHOF, s. 63.

⁸⁵ Člen užšího diplomatického kruhu na britském ministerstvu zahraničí.

⁸⁶ STEINIGER, s. 27.

spojenců podporovat nový stát po mnoho let⁸⁷ – Rakousko přežije jen tehdy, bude-li Společnost národů ochotna nejenom nepotrestat ho za jeho prohřešek, ale bude ho i aktivně trvale podporovat a povzbuzovat jak v politické, tak ekonomické oblasti.⁸⁸ Harrison nevěřil ve schopnost Rakušanů se samoorganizovat, ani v pravděpodobnost, že povstanou v ozbrojeném odporu proti režimu.⁸⁹ Zásadní roli také sehrál fakt, že v zahraničí se nenacházeli žádní představitelé Rakouska, kteří by vytvořili exilovou vládu – Spojenci proto museli čekat, než sami Rakušané vytvoří první odpovědnou vládu obnoveného Rakouska.

Na konci května 1943 byl Harrisonův plán schválen britským kabinetem, nicméně už začátkem června Molotov informoval britské ministerstvo zahraničí, že SSSR nepovažuje za správné usilovat o vytvoření nárazníkového pásma v podobě Dunajské konfederace.⁹⁰ Samotná koncepce Dunajské konfederace tedy oficiálně selhala, poněvadž nevyhovovala zájmům jak Stalina, tak i Roosevelta. Britové však od plánu až tak docela neopustili, Eden se rozhodl 14. srpna 1943 poslat Harrisonův projekt „Budoucnost Rakouska“ do Moskvy a Washingtonu k prodiskutování. Text začínal konstatováním, že „Rakousko bylo první svobodnou zemí, která se stala obětí nacistické agrese“. Britové opět čelili odporu sovětských diplomatů a začali ustupovat – v rámci drobných úprav byl termín „rakouský národ“ nahrazen jednoznačným termínem „Rakousko“ a z „nacistické agrese“ se stala „hitlerovská agrese“.

3.4 Moskevská deklarace

I přes všechny předchozí dohady, byl 30. září 1943 přijat text Moskevské deklarace. K jeho oficiálnímu zveřejnění došlo až 1. listopadu 1943. Signatáři

⁸⁷ tamtéž, s. 31.

⁸⁸ BISCHOF, s. 66.

⁸⁹ KEYSERLINGK, s. 138.

⁹⁰ MUELLER, s. 66.

této deklarace však nebyli spojenečtí vůdci, nýbrž ministři zahraničí těchto mocností – Vjačeslav Molotov, Anthony Eden a Cordell C. Hull.⁹¹ Přesto, že došlo k několika úpravám – ta nejdůležitější myšlenka a označení Rakouska jako „první oběti“, zůstala prakticky nedotčena. Znění Moskevské deklarace uvádí, že: „*Vlády Spojeného království, Sovětského svazu a Spojených států amerických se dohodly, že Rakousko, první svobodná země, která se stala obětí hitlerovské agrese, bude osvobozeno od německé nadvlády. Považují anexi uvalenou na Rakousko Německem dne 13. března 1938 za neplatnou. Domnívají se, že nejsou žádným způsobem vázáni žádnými změnami provedenými v Rakousku od tohoto data. Prohlašují, že si přejí znovu ustavit svobodné a nezávislé Rakousko, a tím otevřít cestu rakouskému lidu samotnému, jakož i sousedním státům, které budou čelit podobným problémům, k nalezení politické a ekonomické jistoty, která je jediným základem trvalého míru. Rakousku se však připomíná, že má odpovědnost, které se nemůže vyhnout, za účast ve válce na straně hitlerovského Německa a že při konečném vypořádání bude nevyhnutelně brán v úvahu její vlastní příspěvek k jejímu osvobození.*”⁹²

Text byl zakončen strohým připomenutím, na kterém trval Stalin – Rakousko „má odpovědnost, které se nemůže vyhnout, za účast ve válce na straně hitlerovského Německa”. Podle Stalinova dodatku neležela odpovědnost na bedrech určitých lidí, skupin nebo stran, ale společnosti jako celku; pro Rakušany nebylo možné uniknout kolektivní odpovědnosti.⁹³ O několik dní dříve Molotov prohlásil, že osvobození malých zemí a obnova jejich nezávislosti a suverenity bude jedním z nejdůležitějších úkolů, kterému kdy Spojenci čelili. Začlenění malých zemí východní a střední Evropy do nových federací by bylo „škodlivé” nejen pro jejich vlastní, ale i evropskou budoucnost.⁹⁴ Stalin si uvědomoval citlivost rakouské otázky pro britské politické kruhy a nechtěl ideologickou konfrontaci uvnitř spojenecké koalice stupňovat.⁹⁵

⁹¹ *Great Britain-Soviet Union-United States: Tripartite Conference in Moscow.*

⁹² *MOSCOW CONFERENCE*

⁹³ PICK, s. 19.

⁹⁴ MUELLER, s. 65.

⁹⁵ NĚMCOVÁ, s. 52.

Sovětští plánovači nikdy otevřeně neprohlásili Rakousko za součást sovětské sféry vlivu. Už od paktu s Hitlerovým Německem Sověti definovali sféry jako regiony, ve kterých by měly mít velmoci své vojenské základny.⁹⁶ Rakousko, Itálie, Švýcarsko a Německo se měly stát součástí neutrální nárazníkové zóny. U Rakouska se očekávalo, že bude osvobozeno a okupováno nejen vojsky Rudé armády, ale i americkými a britskými silami – tudíž bylo zřejmé, že sovětský vliv tak bude muset soupeřit se západním. Stalin předpokládal, že západní mocnosti stáhnou svá vojska ze střední Evropy do dvou nebo tří let po válce a aby zde posílil sovětský vliv, spoléhal se Stalin na dlouhodobou strategii.⁹⁷

Jakmile se Spojenci dohodli na politickém charakteru poválečného Rakouska, plánovači se mohli soustředit na jeho ekonomickou budoucnost. Bylo potřeba zodpovědět dvě zásadní otázky – zda-li je vůbec Rakousko ekonomicky životaschopné a zda-li má být nezávislé poválečné Rakousko zatíženo reparacemi⁹⁸. Ekonomická budoucnost Rakouska měla být vyhodnocena s ohledem na hranice země v letech 1918–38 a rovněž mělo dojít k posouzení jeho vazeb s Německem. Někteří však měli pocit, že Rakousko by nemělo být zbaveno odpovědnosti a nemělo by být od placení osvobozeno.

3.5 Odboj a Otto von Habsburg

Neoficiální hnutí rakouského odporu mělo historické kořeny v socialistickém a komunistickém aktivismu v éře odporu proti austrofašismu. Symbolem a hlasem rakouského odboje byl korunní princ Otto Habsburský, který by se v případě obnovení monarchie stal rakouským císařem a ještě za éry kancléře Schuschnigga požadoval umožnění návratu do země. Sám Otto se později k anšlusu v roce 1938 vyjádřil, že čekal ve Švýcarsku na zvednutí se

⁹⁶ MUELLER, s. 66.

⁹⁷ tamtéž, s. 66

⁹⁸ BISCHOF, s. 70.

odporu proti německé invazi: „Při sebemenším náznaku bych byl okamžitě přijel.”⁹⁹ Bezprostředně po okupaci nechal Otto ve francouzském tisku zveřejnit provolání, ve kterém jednoznačně a nebojácně vystoupil proti okupaci své vlasti.¹⁰⁰

Postavit se proti nacistům bylo obtížné, protože udržení organizační soudržnosti po anšlusu představovalo trestný čin, nicméně odbojová činnost byla udržována po celé období. Avšak, na odboj v Rakousku se musíme dívat s velkou rezervou – potenciální odbojové skupiny byly rozdrčeny již křesťansko-sociálními kancléři Dollfussem a Schuschniggem v období 1933 až 1938¹⁰¹ a podle Radomíra Luži politicky izolované, demokratické podzemí neudržovalo téměř žádné kontakty s rozděleným a zmateným hnutím v exilu. V exilu, konkrétně v Paříži, rozvíjel Otto své plány na vytvoření exilové vlády a rakouských vojenských jednotek, za podpory dvou členů ještě ze Schuschniggova kabinetu.¹⁰² Nicméně i zde se projeví spory mezi pravicovými a levicovými politiky, kterým se podařilo z Rakouska uprchnout a exilová vláda ani rakouské jednotky nakonec nevznikly.¹⁰³ Pouze komunistický odboj měl síť spojenou s Moskvou, zatímco nekomunistický odboj neměl žádnou vnější pomoc. Jako souhrn geograficky rozptýlených a politicky nesourodých prvků postrádal odboj koordinované a centrálně organizované vedení, s výjimkou posledních měsíců války. Společný nepřítel a rozpad struktury Říše po roce 1943 vnesl do různých skupin některé prvky soudružnosti.¹⁰⁴

Po útěku z Francie do Spojených států se Otto začal angažovat ve prospěch myšlenky obnovy Rakouska, kterou hojně propagoval u prezidenta Roosevelta v podobně „Dunajské konfederace”, která již byla představena o pár řádků výše. Ottovi bylo zcela jasné, že nemůže vystupovat sám a mluvit jen za sebe, proto se po neúspěchu snahy o založení rakouské exilové vlády zaměřil na

⁹⁹ KINDERMANN, s.111.

¹⁰⁰ PERNES, s. 219.

¹⁰¹ GÄRTNER, s. 64.

¹⁰² KINDERMANN, s.125.

¹⁰³ tamtéž, s. 125

¹⁰⁴ SCHEUCH, s. 196.

zorganizování co nejpočetnější skupiny rakouských emigrantů, kteří by jej v jeho snahách podpořili.¹⁰⁵ Ke vši smůle po zorganizování přednáškového turné, kterým chtěl získat americkou veřejnost pro podporu obnovy rakouské státnosti, došlo k předání moci v Rakousku do rukou socialisty Karla Rennera.¹⁰⁶

Podle oficiálního poválečného rakouského pohledu plnohodnotné „národní probuzení“ odstartovala porážka v bitvě u Stalingradu. Nejen tato, ale další válečné porážky, italské stažení z války, anglo-americké bombardování, proudy uprchlíků a zajatců usnadnilo šíření antihitlerovských myšlenek, nicméně v západní historiografii je popíráno to, že na tyto všechny faktory měla vliv Moskevská deklarace, která explicitně očekávala posílení rakouského odporu vůči režimu.

Rakousko bylo daleko za liniemi válčícího Německa a reakce rakouských civilistů na Moskevskou deklaraci byla dvojitá. Na jedné straně lidé učinili mylný závěr, že status „první oběti“ pomůže Rakousku se vyhnout spojeneckým bombovým útokům. Na druhou stranu „Moskva“ v názvu byla neomylně spojována nikoli se západními spojenci, ale s nekompromisním bolševismem.¹⁰⁷ Celkově lze říci, že vliv Moskevské deklarace spočíval především v posílení názoru, že Rakousko by mohlo uniknout hrůzám války, zejména vystupňovaným anglo-americkým náletům.¹⁰⁸ Ačkoli anšlus ztratil popularitu dokonce i mezi nacisty, mnoho inteligentních Rakušanů nevěřilo, že Rakousko je schopno nezávislé existence. Ať si jednotliví Rakušané o Moskevské deklaraci mysleli cokoli, prioritou byly spíše válečné starosti.

I přes výskyt vnitřních konfliktů však nedošlo k posílení národního uvědomění.¹⁰⁹ Když západní Spojenci na jaře 1944 obnovili a vystupňovali útoky na rakouské cíle, znamenalo to pro civilisty především konec iluzí o Moskevské

¹⁰⁵ PERNES, s. 219.

¹⁰⁶ PERNES, s. 220.

¹⁰⁷ BUKEY, s. 268

¹⁰⁸ tamtéž, s. 268

¹⁰⁹ KEYSELRINGK, s. 159.

deklaraci a „ochranné ruce“ Otty Habsburského.¹¹⁰ Jen málo Rakušanů jevílo závažnější známky rozchodu s nacistickým režimem. Lidová reakce na krátké „osvobození“ Vídně po neúspěšném pokusu hraběte Stauffenberga o atentát na Hitlera z 20. července 1944 odhalila, že bez ohledu na velké nesnáze zůstala většina Rakušanů věrná Velkoněmecké říši. Obyvatelstvo stále trápil strach z Rudé armády, bolševismu, řady nepředvídatelných důsledků zahraniční okupace a budoucnosti jejich země. Byla to přirozená reakce mnoha lidí, kteří v určitém okamžiku spojili svůj osud s Říší – proto ještě na konci února velké množství Vídeňanů s nadějí sledovalo čerstvě vyzbrojené divize, směřující přes město na maďarskou frontu.¹¹¹ Navzdory obavám úřadů existuje jen málo důkazů o tom, že Moskevská deklarace povzbudila rakouské vlastenectví nebo skutečnou opozici, ačkoli bezpochyby byla vzpruhou pro ty, kteří se aktivního odboje už účastnili.¹¹²

Na začátku ledna 1944 sovětský velvyslanec Majskij uvedl, že Sovětský svaz má zájem na obnově evropských vlád po druhé světové válce podle zásad „široké demokracie v duchu lidové fronty“. Lidová fronta neměla jen stabilizovat kontinent po válce, ale také podsunout socialismus lidem – což by vedlo k pokojnému rozšiřování sovětského vlivu. Rakouští komunisté v exilu sledovali strategii sovětské lidové fronty a vyzvali k vytvoření „rakouské osvobozené fronty“ složené ze všech antifašistických politických skupin. Ve svém prohlášení s názvem *Znovuzrození Rakouska*¹¹³ rakouští exiloví komunisté prohlásili, že jsou připraveni investovat veškeré své úsilí do osvobození a politicko-morálního znovuzrození společně a v přátelské spolupráci s rakouskými katolíky, demokraty a sociálními demokraty.¹¹⁴ Proto, když 29. března 1945 vkročily první jednotky na původní rakouské území v Třetí říši, zdálo se, že nic nebude stát v cestě uchvácení moci v Rakousku Sovětským svazem.

¹¹⁰ BUKEY, s. 271.

¹¹¹ BUKEY, s. 285.

¹¹² tamtéž, s. 266

¹¹³ *Die Wiedergeburt Österreichs*.

¹¹⁴ MUELLER, s. 67.

4. Druhá republika

29. března 1945 překročila Rudá armáda hranice rakouského území, čímž mohl začít proces osvobození od nacionálněsocialistického režimu. Ofenzíva proti Vídni, trvající bezmála měsíc, zanechala vzpomínky v rakouských obyvatelích na chování sovětských vojáků na velmi dlouhou dobu.¹¹⁵ Během této anabáze, která byla doprovázena dosud nevídanou eskalací násilí¹¹⁶, dorazily na začátku dubna oddíly Tolbuchinovo Třetího Ukrajinského frontu do města Gloggnitz, kde na scénu přichází budoucí prezident druhé rakouské republiky – Karl Renner. Zděšen zprávami o znásilňování a rabování ve městě se odvážil vydat do prázdných ulic vyhledat sovětského velitele, aby jej prosil o omezení excesů sovětských vojsk. Sověti využili jeho prosby a vzali jej do sousední vesnice, kde se setkal s důstojníky, kteří znali jeho jméno a rovněž i jeho předválečnou pověst, coby straníka jedné z nejvýznamnějších předválečných stran – rakouské sociální demokracie.¹¹⁷ Renner sovětským důstojníkům vysvětloval, že velká většina Rakušanů zaujala po Hitlerovo slibech a počátečních triumfálních úspěších na čas vyčkávací postoj k jeho osobě. Tento postoj měl poměrně rychle zmizet pod dvojitým břemenem totality a válečné mobilizace, když se drtivá většina obyvatel odvrátila od myšlenek na anšlus naplněnou nenávistí.¹¹⁸

Trvalo tři dny, než se Renner vrátil zpátky do města – nicméně věci nabraly rychlý spád – na přímý Stalinův rozkaz jej sovětsí zástupci v Rakousku podpořili a Renner se ujal iniciativy za účelem obnovy politických poměrů v zemi. Zároveň bylo se sovětskými orgány dohodnuto, že by Renner měl sepsat sérii proklamací pro rakouský lid, v nichž měl jako poslední předseda demokratického rakouského parlament oznámit svůj záměr ke svolání

¹¹⁵ BISCHOF, s. 78.

¹¹⁶ STELZL-MARX, s. 182.

¹¹⁷ SWEET, s. 350.

¹¹⁸ RENNER, s. 3, 5.

nefašistického křídla tohoto orgánu a získat od něj povolení k vytvoření prozatímní rakouské vlády.¹¹⁹

Do 21. dubna, ještě než Sověti odvezli Rennera do Vídně, byly vyhotoveny návrhy jeho prohlášení a Renner byl připravený začít jednat o složení vlády. Jenže po příjezdu do Vídně na něj čekalo překvapení – Renner byl konfrontován faktem, že politická situace ve Vídni dozrála o dost rychleji, než předpokládal. Křesťanští sociálové, sociální demokraté i komunisté již byli dobře organizováni – vůdci komunistické strany přiletěli přímo z moskevského exilu nebo přišli z Jugoslávie, kde bojovali po boku Titových partyzánů.¹²⁰ Za těchto okolností Renner okamžitě odložil svůj projekt ohledně svolání nefašistických zbytků parlamentu z roku 1933 a rozhodl se místo toho jednat s vůdci těchto tří stran o sestavení vlády. Jeho úkol ulehčila především okolnost, že již před jeho příjezdem do Vídně se tamní straničtí vůdci shodli na tom, že on je podle všeho tím nejvhodnějším mužem pro vedení takové vlády – o čemž svědčí i důkaz toho, že když se Stalin dozvěděl, že Renner navštívil sovětské velitelství, reagoval překvapeně se slovy: „Ten starý zrádce je ještě naživu? To je přesně ten člověk, kterého potřebujeme”.¹²¹ Jiné zdroje však tvrdí opak – Stalin měl údajně nařídít sovětskému vrchnímu velení, aby Rennera našlo a co nejdříve ho dosadilo do čela rakouské vlády, patrně za předpokladu, že Rennerova dlouholetá oddanost socialismu a jeho rozsáhlé politické zkušenosti pomohou při nastolení „lidové demokracie” sovětského typu v Rakousku. Stalin byl zjevně připraven přehlédnout Rennerovu nadšenou podporu Hitlerova anšlusu z roku 1938.¹²²

4.1 Prozatímní vláda

¹¹⁹ tamtéž, s. 350

¹²⁰ HARROD, s. 58.

¹²¹ PIOTROWSKI, s. 255.

¹²² WILLIAMS, s. 99

Formální rozhovory o složení a struktuře vlády započaly 22. dubna. Sověti se prozatím drželi stranou a nechávali na rakouských komunistech, aby reprezentovali svůj názor. Jaké plány měl Sovětský svaz před tím, než navázal kontakt s Rudou armádou a jakou roli sehrál při výběru předsedy vlády a sestavení prozatímní vlády, nebylo ze západního hlediska zpočátku zcela zřejmé. Sověti si museli počínat velmi opatrně ve své politice vůči Rakousku, aby neohrozili mezinárodní uznání Rennerovy vlády prostřednictvím lidové fronty.¹²³

27. dubna prozatímní vláda, vytvořená sovětskými silami pod vedením Karla Rennera, vyhlásila „Proklamaci o nezávislosti Rakouska“¹²⁴¹²⁵, která byla pouhým přetiskem Moskevské deklarace. Vláda se v konečné podobě skládala ze 33 členů – zástupců politických stran, které byly v sovětské okupační zóně povoleny. Lidovci disponovali jedenácti zástupci, rovněž jako sociální demokraté, rakouští komunisté disponovali devíti zástupci a dva členové figurovali ve vládě bez stranické příslušnosti.¹²⁶

Rennerovo složení vlády bylo schváleno sovětskými orgány bez dalších úprav a návrhů a v důsledku toho došlo k jejímu představení světu 29. dubna 1945. Vrchní velitel sovětských vojsk vstupujících do Rakouska, maršál Tolbuchin, vydal na začátku dubna 1945 prohlášení, které deklarovalo, že Rakušané uvítali sovětská vojska jako osvoboditele.¹²⁷ Sovětský svaz podle prohlášení postupuje plně v souladu s Moskevskou deklarací, přičemž Rudá armáda bojuje proti německému fašismu a ne proti rakouskému lidu. Nakonec prohlásil, že Rudá armáda přišla do Rakouska jako osvobozená armáda toužící po nezávislosti Rakouska.¹²⁸

Zatímco Západ byl „ujištěn“ Tolbuchinovo deklarácí, že Sověti mají jen čisté úmysly, další akce sovětských úřadů dávaly západním mocnostem důvod k znepokojení. Aniž by proběhla konzultace se západními spojenci, Rudá armáda

¹²³ MUELLER, s. 68.

¹²⁴ STEINIGER, s. 43.

¹²⁵ *Proklamation über die Selbstständigkeit Österreichs.*

¹²⁶ NĚMCOVÁ, s. 54.

¹²⁷ BÉKÉS, s. 271.

¹²⁸ *tamtéž*, s. 271

se zavázala k zorganizování prozatímní vlády.¹²⁹ A tak předtím, než Velká Británie, Francie nebo Spojené státy vůbec obsadily podstatnou část okupačních zón, které jim byly přiděleny, byly konfrontovány s existencí prozatímní vlády, která se ucházela o jejich uznání jakožto jediná a legitimní vláda Rakouska.¹³⁰

Oproti Rennerově očekávání nebyla Prozatímní vláda uznána okamžitě spojeneckými mocnostmi – uznání se jí dostalo pouze ze strany vrchního velení Třetího Ukrajinského frontu Rudé armády.¹³¹ Proč Churchill a Truman odmítli uznat Rennerovu vládu? Za prvé, viděli to jako další jednostrannou akci, o které byli informováni pouze den před vyhlášením – k Rennerovi jako takovému neměli žádné námitky. A za druhé, nová vláda obsahovala příliš mnoho komunistů, kteří se navíc vrátili domů spolu s Rudou armádou.¹³²

4.2 Proklamace o rakouské nezávislosti

Provolání z 27. dubna, které nebylo určeno ani tak občanům, tak jako vítězným státům, deklarovalo, že události roku 1938 nebyly výsledkem dohody mezi rovnými stranami nebo projevem vůle lidu, ale výsledkem nepokrytě vnějšího tlaku, teroristického spiknutí vlastní národnostně socialistické menšiny, atd. Renner, který byl již dříve aktivním zastáncem anšlusu, to stále považoval za historickou nutnost a ve svém projevu k národu vyjádřil politování nad nuceným oddělením Rakouska a Německa pod tlakem Spojenců. „Nezbývá nám nic jiného než se vzdát myšlenky anšlusu, třebaže to pro mnohé může být obtížné. Spojenecké rozhodnutí obnovit Rakousko nám nedalo „jinou možnost, než se sami zřici myšlenky anšlusu“.¹³³ Prohlášení z 27. dubna zároveň opatrně zavrhl tvrzení Moskevské deklarace o podílu Rakouska na jeho osvobození¹³⁴, poněvadž

¹²⁹ FERRING, s. 654.

¹³⁰ SWEET, s. 352

¹³¹ NĚMCOVÁ, s. 54.

¹³² PIOTROWSKI, s. 266.

¹³³ KNIGHT, s. 496.

¹³⁴ *Proklamation über die Selbständigkeit Österreichs.*

jak tvrdili otcové druhé republiky, v letech 1938–1945 byla rakouská státnost dočasně přerušena a obrozené Rakousko nemělo být zodpovědné za zločiny „vetřelců“.

Proklamace o nezávislosti se skládá ze dvou částí, přičemž její preambule odkazuje na skutečnost, že ke sjednocení došlo v rozporu s mezinárodním právem a na základě vykořisťovatelského chování Německé říše vůči Rakousku. Nadále se v textu odkazuje na vůli vítězných mocností chtít, aby znovu vzniklo svobodné a nezávislé Rakousko. Proklamace o rakouské nezávislosti rovněž obsahuje podrobné diskuze o otázce nasazení Rakušanů v německém Wehrmachtu, což představovalo poněkud výbušný charakter tohoto tvrzení – v tzv. ustanovení o spoluviníkovi v Moskevské deklaraci bylo na Rakousko poukázáno z pohledu Hitlerova Německa jakožto odpovědného za účast ve válce.¹³⁵ Veškerá vina a odpovědnost za zločiny okupačního režimu tím pádem ležela na bedrech Německa – jediného nástupce Třetí říše.

V tomto a dalších dokumentech politické elity opakovaly a zdůrazňovaly sliby první věty Moskevské deklarace, nicméně věta o odpovědnosti Rakouska bývala často vynechávána. Znovu došlo k obnovení rakouského státu ještě před kapitulací Německa a společně s dalšími faktory byla vydlážděna cesta k obnovení jednoty země. Zároveň byly položeny základy mýtu o Rakousku jako o oběti nacismu.¹³⁶ Rennerova slova bezpochyby odrážela pocity mnoha Rakušanů, kteří po porážce vnímali druhou republiku jako jedinou možnost, jak uklidnit vítěze a vyhnout se za zločiny nacistické éry.¹³⁷

Přestože úspěchy Rennerovy vlády ani zdaleka nedosahovaly toho, v co Renner a jeho spolupracovníci doufali, byla Rennerova vláda úspěšná. Zaplnila vakuum, které by jinak pravděpodobně nebylo zaplněno ještě mnoho měsíců, kdyby se Renner a političtí vůdci, kteří s ním spolupracovali, neujali iniciativy. Vytvořila kontinuitu mezi novým Rakouskem a jeho předválečnou podobou a navzdory své omezené jurisdikci byla symbolem rakouské jednoty v době, kdy

¹³⁵ UHL, s. 21.

¹³⁶ BOTZ, s. 202.

¹³⁷ BUKEY, s. 292.

hrozilo, že dezintegrační síly zničí víru obyvatelstva v nové Rakousko.¹³⁸ Ani u samotných Rakušanů se Rennerova vláda nesečkala s naprostou podporou – rakouské veřejnosti nemohl uniknout fakt, že se mezi členy vlády nachází politici, kteří za dob první republiky usilovali o připojení Rakouska k Německu – či samotný anšlus nadšeně přivítali.¹³⁹

Své obavy o charakteru Rennerovy vlády vyjádřil i samotný Otto, který se po návratu z USA usadil v Innsbrucku, kde pilně pracoval na vytváření koncepce nového rakouského státu. V červenci 1945 napsal dopis adresovaný prezidentu Trumanovi, ve kterém jej významně upozorňoval na levicový charakter rakouské vlády.¹⁴⁰ Otto vyjadřoval obavy z dalšího vývoje v zemi a domníval se, že pokud vláda zůstane v tomto složení, stane se povolným nástrojem sovětské okupační moci. Nicméně, Trumana předložené argumenty nepřesvědčily, ale zato z Vídně dorazila odpověď obratem – za Ottou byl vyslán rakouský ministr zahraničí Gruber, který jej i spolu se svými bratry vyzval k odchodu ze země. Zároveň nabyl platnosti oprášený Habsburský zákon z roku 1919, který Ottu a jeho bratry přinutil Rakousko znovu opustit.¹⁴¹

4.3 Červeno-bílo-červená kniha

Další strategii, jak se vyhnout zodpovědnosti za nacistickou minulost, představovalo vydání tzv. Červeno-bílo-červené knihy, za jejímž vydání stál rakouský ministr zahraničí Karl Gruber (ÖVP).¹⁴² Záměrem rakouských politiků při vydání této sbírky skutečných dokumentů a selektivně sestavených „historických komentářů“ bylo přesvědčit vítězné spojenecké mocnosti o vynucené povaze anšlusu a také o masovém odmítnutí Hitlerova režimu ze strany Rakušanů. Architekti Červeno-bílo-červené knihy požadovali své právo na

¹³⁸ BUKEY, s. 353

¹³⁹ NĚMCOVÁ, s. 55.

¹⁴⁰ PERNES, s. 220.

¹⁴¹ tamtéž, s. 221.

¹⁴² *Rot-Weiß-Rot-Buch*.

svobodu, které by jim mělo být přiznáno jako „obětem“ a zároveň se distancovali od Německa, aby se vyhnuli odpovědnosti za válku.¹⁴³

Kniha měla vyvolat dojem, že Německo obsadilo Rakousko bez ohledu na vůli jeho občanů, využívalo je jako koloniální území a vyprovokovalo širokou vlnu odboje a sabotáží.¹⁴⁴ Kvůli všeobecnému souhlasu Rakouska s anšlusem v roce 1938 nemohl být vládní výklad založen na zkušenostech široké veřejnosti během anšlusu a po něm. Aby autoři Červeno-bílo-červené knihy argumentovali ve prospěch statutu oběti, odvolávají se na osud používali právnícké dokumenty a využívali zkušeností menšiny. Poukazují na nevyhnutelnost anšlusu v důsledku Versailleské smlouvy a St. Germainské smlouvy kniha líčí anšlus jako znásilnění Rakouska, které s uspokojením sledoval prakticky zbytek světa.¹⁴⁵

S odvoláním na Moskevskou deklaraci se jednalo o instrumentalizaci, poněvadž rozhodnutí Konference ministrů zahraničí v Moskvě v roce 1943 nebylo zamýšleno jako strategie pro rakouské poválečné uspořádání, ale spíše jako nakonec neúčinný nástroj propagandy pro posílení rakouského odboje.¹⁴⁶ Nicméně odvolávání se na status oběti, který je právně odůvodněn mezinárodním právem, se stalo ústřední strategií budoucího jednání o rakouské státní smlouvě. Vzhledem k tomu, že neexistoval stát a neexistoval rakouský režim, neexistovala spoluodpovědnost za zločiny nacistického režimu.¹⁴⁷ Přestože vládní činitelé tvrdili, že anšlus znamenal zlom v historii utvářené Rakušany, příběhy veřejnosti, která zažila nacionálně socialistickou vládu, odhalují jiný vzorec. Většina Rakušanů si na rok 1938 nevzpomíná jako na zásadní narušení svého života, avšak zlom v kontinuitě přichází až kolem roku 1943 s prvními spojeneckými nálety na rakouská města a zvratem událostí ve válce.¹⁴⁸

¹⁴³ VANSANT, s. 39.

¹⁴⁴ BUKEY, s. 294

¹⁴⁵ VANSANT, s. 39.

¹⁴⁶ UHL, s. 22.

¹⁴⁷ VANSANT, s. 39.

¹⁴⁸ tamtéž, s. 39

4.4 Spojenecká kontrolní rada a okupační zóny

Aby vůbec mohly začít být realizovány plány na obnovu rakouského státu, došlo na Moskevské konferenci v roce 1943 ke zřízení Evropského poradního výboru.¹⁴⁹¹⁵⁰ Jeho ústředí v Londýně mělo provádět studium evropských politických problémů v poválečném světovém uspořádání a mělo dávat doporučení třem hlavním Spojencům. Výbor zahájil své plánování v lednu 1944 na základě podoby rakouských hranic tak, jak existovaly před anšlusem, kvůli absenci jakékoli jiné dohody o Rakousku.

Samotné rozparcelování Rakouska do okupačních zón bylo záležitostí druhé quebecké konference z roku 1944¹⁵¹ – kde F. D. Roosevelt ukázal Ottovi Habsburskému mapu Rakouska s vyznačenými okupačními zónami. Že se má Rakousko objevit na mapě, bylo jasné už z Moskvy.¹⁵² Nicméně, původní plán počítal jen se dvěma zónami – ruskou a britsko-americkou. Otto dále vzpomíná: „Byl jsem v šoku a zapřísáhl prezidenta, aby Vídeň a její blízké okolí nepřenechával Rusům. A navrhl jsem rozdělit Rakousko do čtyř zón – i se zapojením Francouzů”.¹⁵³ Rakousko tak bylo stejně jako Německo rozděleno do čtyř okupačních zón: americké, britské, francouzské a sovětské.

Po zvážení vytvoření možného kontrolního aparátu a okupačních zón v Rakousku se Evropský poradní výbor rozhodl, že Spojenecká rada v Rakousku by se měla skládat z několika orgánů, jejichž agendu by měly pod kontrolou vlády jednotlivých okupačních mocností. Celá organizace, složená z vlád Spojeného království, Spojených států amerických, SSSR a Prozatímní vlády Francouzské republiky následně známa jako Spojenecká komise pro Rakousko¹⁵⁴ v rámci první kontrolní dohody vnutila rakouské vládě přísný kontrolní systém.¹⁵⁵ Úkoly spojenecké komise se skládaly z několika bodů, které se týkaly jak

¹⁴⁹ BISCHOF, s. 73.

¹⁵⁰ *European Advisory Commission, EAC.*

¹⁵¹ *CONFERENCE AT QUEBEC.*

¹⁵² KINDERMANN, s. 140.

¹⁵³ *tamtéž*, s. 140

¹⁵⁴ *Allied Commission for Austria, ACA.*

¹⁵⁵ BOTZ, s. 203.

zamezení budoucího spojení Rakouska s Německem ale i přípravy na legitimní volby, které se měly uskutečnit do konce roku 1945.¹⁵⁶ Dohody o okupačních kontrolách a zónách bylo dosaženo až v červenci 1945, tři měsíce poté, co Rakousko připadlo Spojencům – konkrétně 9. července 1945, kdy byla podepsána mezispojenecká Smlouva o okupačních zónách a správě města Vídně.¹⁵⁷¹⁵⁸

Spojené státy získaly severozápadní sektor, Sovětský svaz severovýchodní sektor, Francie jihovýchodní výběžek a Velká Británie jihozápadní sektor. Sovětské dodatky dávaly Sovětskému svazu tu část Horního Rakouska severně od Dunaje a štýrskou část provincie Burgenland. Dodatky izolovaly Československo od Západu a dávaly Sovětskému svazu kontrolu nad celým tokem Dunaje přes Rakousko a tedy od německých hranic až k Černému moři. Spojené státy vstoupily do okupace Rakouska koncem dubna s jednou vážnou nevýhodou – ostatní tři okupační mocnosti měly kvůli své blízkosti k Německu zásadní zájem o budoucnost Německa, která zahrnovala i budoucnost Rakouska. Navíc byly ochotny podniknout různé kroky k zachování tohoto životně důležitého zájmu.¹⁵⁹ Spojené státy narozdíl od Britů zjevně vnímaly svou účast na okupaci Rakouska s nechtí – jako povinnost, která má být rychle splněna – jako morální závazek, ale nikoliv jako životní zájem. V důsledku toho v této době neexistovala důkladná analýza významu svobodného a nezávislého Rakouska pro stabilní uspořádání v Evropě, o něž měly Spojené státy skutečně zásadní zájem. Na druhé straně sovětské plány byly jasné – Německo a Rakousko měly být oslabeny, zatímco sovětská moc měla být zvýšena.¹⁶⁰

Hlavní město Vídeň se nacházelo hluboko v sovětské zóně a samo bylo rozděleno do pěti okupačních sektorů. Každá z okupačních mocností dohlížela na jeden sektor a pátý byl vytvořen jako tzv. mezinárodní sektor, který se nacházel uprostřed města. Každá mocnost byla zodpovědná za svou vlastní okupační zónu

¹⁵⁶ *ALLIED CONTROL COUNCIL AND COMMISSION*, s. 162.

¹⁵⁷ *Abkommen, betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien*.

¹⁵⁸ NĚMCOVÁ, s. 36.

¹⁵⁹ FERRING, s. 653.

¹⁶⁰ *tamtéž*, s. 654

a také za svůj příslušný sektor Vídně. Kontrola mezinárodního sektoru se každý měsíc střídala a stala se zodpovědností té země, která předsedala Spojenecké radě Rakouska.¹⁶¹

Západní obavy, že by Rakousko mohlo jít cestou jiných východoevropských států „osvobozených“ Rudou armádou, byly zesíleny nejprve sovětským jednostranným sestavením prozatímní vlády a později vytrvalým sovětským odmítáním povolit spojeneckým misím, aby se vydaly do Vídně a obsadily své okupační zóny. Navzdory skutečnosti, že byly podniknuty všechny nezbytné formální kroky pro společnou spojeneckou okupaci, uplynuly více než dva měsíce, než začala práce spojenecké komise. Mezi Spojenci panoval všeobecný názor, že Rusové oddalují vstup západních Spojenců do Vídně, dokud si ve východním Rakousku nebudou moci vzít všechno pro sebe – ve formě strojů, surovin a hotových materiálů. Po mnoha vynucených odkladech se spojenecké síly přesunuly do Vídně koncem srpna.

První zasedání Spojenecké rady se konalo v září 1945 po krátkém zpoždění způsobeném rozdílnými názory britských a amerických vrchních velitelů. Britové si přáli odložit ustavení Spojenecké rady, dokud nebude ministry Velké pětky projednána budoucnost Rakouska, zatímco Američané požadovali ustavení rady okamžitě.¹⁶² 20. října 1945 Spojenecká rada de facto uznala ustanovenou vládu po osvobození východního Rakouska vojsky Rudé armády 25. dubna 1945. Poněkud neprůhledný způsob, jakým vláda vznikla, okamžitě vzbudil západní podezření a proto západní okupační mocnosti tak dlouho otálely s uznáním nezávislé vlády.

4.5 První poválečné volby

¹⁶¹ WILLIAMS, s. 97

¹⁶² *ALLIED CONTROL COUNCIL AND COMMISSION*, s. 162

V poválečném druhorepublikovém systému se etablovaly tři nejvýznamnější politické tábory, které se obecně vrátily ke vzoru z roku 1934. Politické strany byly rakouskými politiky považovány za nezbytné a žádoucí ve fungující demokracii.¹⁶³ Lidová strana Rakouska (ÖVP)¹⁶⁴ částečně navazovala na křesťanské sociály. Její lídři, Karl Grüber a Leopold Figl, si uvědomovali, že je situace obtížná a že je nutné navázat spolupráci mezi demokratickými stranami a proto propagovali úzkou spolupráci s dříve ostrakizovanou sociálnědemokratickou stranou Rakouska (SPÖ).¹⁶⁵ Sociálně demokratická strana navazovala na svou předválečnou předchůdkyni, v níž byli repatriováni členové předválečné sociální demokracie, především kancléř Karl Renner a Adolf Schärf. Komunistická strana Rakouska (KPÖ)¹⁶⁶, podobně jako komunisté v Československu, lpěla na obsazení strategických ministerstev – vnitra a informací a zároveň „jela“ přesně podle svého plánu, který si vytyčila v programovém prohlášení. Jakmile byla eliminována nacistická kontrola, okamžitě se v každém městečku jakékoli velikosti v Rakousku objevila sídla každé z těchto tří stran.

Spojenecká kontrolní rada nakonec akceptovala skutečnost, že došlo k sestavení prozatímní vlády, nicméně ji nadále odmítala udělit formální diplomatické uznání.¹⁶⁷ Rada následně přistoupila k přijetí vlastního programu Rennerovy vlády, jehož hlavním prvkem bylo zmocnit tuto vládu k přípravám na uspořádání voleb do Národního shromáždění do konce roku 1945.

Výzvu pro politické tábory však představovala otázka, zda-li přiznat či nepřiznat bývalým nacionálním socialistům právo účastnit se následujících voleb – v zásadě všechny tři politické strany se snažily skrytě integrovat tzv. *Mitläufer*, tedy apolitické entity, které byly ke vstupu do NSDAP přesvědčeny – nicméně tato koncepce byla v opozici k politice očisty od nacionálního socialismu.¹⁶⁸

¹⁶³ SWEET, s. 353.

¹⁶⁴ *Österreichische Volkspartei*.

¹⁶⁵ *Sozialdemokratische Partei Österreichs*.

¹⁶⁶ *Kommunistische Partei Österreichs*.

¹⁶⁷ SWEET, s. 352.

¹⁶⁸ NĚMCOVÁ, s. 83.

26. listopadu 1945 se konaly všeobecné volby, ve kterých komunistická strana utrpěla zdrcující porážku se ziskem pouhých 5,4 % hlasů v celé zemi. Rovnováha, která byla před rokem 1934 vždy příliš vyrovnaná na to, aby v Rakousku umožnila silnou parlamentní vládu, byla přesnější než kdy předtím. Leopold Figl byl pověřen sestavením nové vlády, zatímco Renner byl jednohlasným hlasováním shromáždění zvolen prezidentem republiky. Naštěstí bylo předem dohodnuto, že ať volby dopadnou jakkoli, všechny strany se spojí v koaliční vládě.¹⁶⁹

Stalinovy naděje ohledně posílení sovětského a komunistického vlivu v Rakousku dopadly velkým zklamáním. Lidová fronta nikdy nedosáhla bodu, ve kterém by komunisté mohli účinně ovládat ostatní strany nebo alespoň vytvořit jednotnou taktiku postupu se silnými sociálními demokraty.¹⁷⁰ Jedním z důvodů prohry komunistické strany, byla její zanedbatelná velikost. Její členové či přívrženci sice byli oproti jiným stranám viditelnější v odboji, vliv strany však postupně slábl. Další ránu KPÖ zasadily sovětské úřady, které měly k rakouským komunistům čím dál tím menší důvěru. Stalin pochopil, že s nimi těžko dosáhne nějakého zvratu v Rakousku a proto se KPÖ rozhodla zcela změnit taktiku – když se nedokázala k moci dostat tradiční ústavní cestou (svobodnými volbami), zkusila to násilným způsobem. Rakouští komunisté o sobě dali naposledy víc vědět v roce 1950.

Výjimečný vývoj po volbách náhle otevřel otázku, zda-li bude Moskevská deklarace o Rakousku vůbec někdy naplněna. Je to způsobeno neschopností čtyř mocností dohodnout se dosud na společné politice týkající se Rakouska? Nebo není snad možné vypracovat nějaký časový plán, který by respektoval případné stažení spojeneckých vojenských sil z Rakouska?¹⁷¹

Ještě před volbami sovětský politický poradce v Rakousku řekl jak svému britskému protějšku, tak Rennerovi, že by Spojenecká rada měla ukončit svou

¹⁶⁹ SWEET, s. 360.

¹⁷⁰ MUELLER, s. 68.

¹⁷¹ SWEET, s. 361.

činnost, jakmile bude nově zvolená rakouská vláda u moci, nicméně poté, co vešly ve známost výsledky voleb, Sověti od tohoto nápadu rychle upustili.¹⁷² Během existence Rennerovy vlády Sověti neustále podporovali myšlenku dát rakouské vládě více pravomocí a spojenecké radě méně, zatímco nyní vše nasvědčovalo tomu, že Sověti budou chtít nakonec dát vládě méně pravomocí a spojenecké radě více. 7. ledna 1946 prodloužila spojenecká rada de iure uznání Rakouské republiky, založené na ústavě z roku 1920 ve znění z roku 1929 a na doplňkových zákonech přijatých bezprostředně po osvobození.¹⁷³

Druhá republika byla úspěšnou reakcí na roztržičnost rakouské společnosti, na hluboce zakořeněný antagonismus mezi politickým katolicismem a marxismem, mezi primárně nábožensky orientovaným táborem a druhým táborem působícím primárně jako třídně uvědomělá strana.¹⁷⁴ A i přes všechny tyto rozdíly se oba tábory dokázaly spojit a spolupracovat s vědomím, že na konci cesty bude čekat samostatný suverénní rakouský stát.

5. Diskurz mýtu oběti

Mýtus, že Rakousko bylo obětí hitlerovského Německa a nacionálního socialismu s sebou přinesl kategorické odmítnutí tvrzení, že země nesla díl odpovědnosti za zločiny tohoto režimu. Myšlenky, které se skrývají za mýtem oběti, byly formulovány v prohlášeních různých rakouských exilových organizací již před vydáním Moskevské deklarace. Především exilový tisk si dal záležet na tom, aby bylo Rakousko líčeno jako země, která podléhá proti své vůli cizí vládě. Z exilového tisku se nejvíce činil *Die Österreichische Post*, který byl vydáván rakouskými stoupenci monarchismu v Paříži.¹⁷⁵ Příspěvatelé deklarovali svou loajalitu k nezávislé národní identitě a byly formulovány

¹⁷² MUELLER, s. 69.

¹⁷³ FOULKROD, s. 487.

¹⁷⁴ PELINKA, s. 74.

¹⁷⁵ KINDERMANN, s. 126.

programy pro reorganizaci země po jejím osvobození. Ti exulanti, kteří se připravovali na obnovu demokratických struktur po porážce nacismu a kteří považovali emigraci za dočasnou situaci, která skončí s jejich návratem, měli být v roce 1945 hořce zklamáni, protože oficiální orgány se nesnažily přivést zpět ty, kteří byli vyhnáni.¹⁷⁶

Ti, kteří se přesto odvážili vrátit – často až o několik let později – byli mimo jiné konfrontováni s paradoxním obviněním, že opustili Rakousko.¹⁷⁷ Vzhledem k tomu, že odloučení od Německa bylo po roce 1945 neodmyslitelnou součástí rakouského vlastenectví, sloužily k podpoře tohoto mýtu všechny formy vlastenecké argumentace. Teprve když bylo zaměření rozšířeno na další skupiny vyhnanců a zejména když se zjistilo, že se Židé začínají definovat jako skupina obětí, konečně došlo k relativizaci této perspektivy.

Nejpozději v době anšlusu byli odpůrci nacistického režimu – Židé a političtí aktivisté – byli nuceni opustit Rakousko, aby unikli nacistické perzekuci. To se dotklo komunistů a sociálních demokratů, stejně jako členů a příznivců Dollfusovy a Schuschniggovy vlády. V exilu tato poslední skupina neměla žádnou politickou reprezentaci a byla považována, spolu s monarchisty, za rakouské legitimisty. Až do vypuknutí druhé světové války v září 1939 byla Paříž centrem politické a intelektuální emigrace, i když zástupci politických stran si našli cestu i do jiných zemí, jako je Švédsko a Velká Británie, kde byly vybudovány podobně strukturované organizace; po vypuknutí války se USA staly nejdůležitějším cílem rakouských emigrantů.¹⁷⁸ V USA např. našel útočiště i samotný Otto Habsburský, který zde bojoval o navrácení Rakouska na mapu světa.¹⁷⁹ I přesto, že se Ottovi nepodařilo dojednat exilovou vládu a ani rakouské vojenské jednotky, snažil se alespoň zabránit americkému bombardování, které bylo od roku 1943 stále více intenzivnější.¹⁸⁰

¹⁷⁶ NIEDERACHER, s. 14.

¹⁷⁷ tamtéž, s. 15

¹⁷⁸ tamtéž, s. 16

¹⁷⁹ KINDERMANN, s.138.

¹⁸⁰ KINDERMANN, s. 138.

Různé zájmové skupiny, které se zapojily do intenzivní diskuze o tom, co by se mělo stát v Rakousku po porážce nacismu, byly prostě příliš heterogenní na to, aby oficiální rakouská vláda v exilu mohla být ustanovena v kterékoli zemi. Nicméně, jakmile socialisté opustili svůj sen o „Velkém Německu“, politické strany zaujaly jednomyslné stanovisko ohledně požadavku na rakouský stát nezávislý na Německu. Odmítnutí nacismu jako ryze německého fenoménu a následné velkoplošné distancování se od Německa však vedlo k předpokladu, že v rámci Rakouska existuje homogenní struktura obyvatelstva bez ohledu na existující rozdíly v rámci země a vazby mezi Rakouskem a okolním světem. Disociace od Německa na politické úrovni našla svůj korelát v literatuře, jejíž vlastenecká orientace byla ústředním tématem spisovatelů emigrantů.¹⁸¹

Distancovat se od Německa bylo pragmatickou nutností, v neposlední řadě proto, aby na ně úřady v zemi svého útočiště pohlížely jako na důvěryhodné představitele opozice proti nacismu. Exilový tisk obšírně informoval o tom, jak nespokojený byl rakouský lid s tím, co nazýval „pruskou okupací“. Zprávy o odbojové činnosti naznačovaly, že v Rakousku existuje rozsáhlá síť odbojových skupin, což v žádném případě neodpovídalo skutečnosti. Tato propaganda také ovlivnila formulaci Moskevské deklaráce.¹⁸² Vzhledem k tomu, že anšlus byl okupací země, která byla v rozporu s mezinárodním právem, nebyla uznána žádná vina za zločiny nacismu; oddělení od Německa také představovalo pokus odpoutat se od otázky viny.

Nikdo nemůže popřít, že rakouské obyvatelstvo obecně trpělo během druhé světové války, avšak ne každý, kdo trpí, je obětí. Tím, že mnozí Rakušané považují vlastní utrpení za prvořadé, relativizují dějiny, aby se vyhnuli zodpovědnosti nebo přiznání možného zisku z utrpení druhých. Ve skutečnosti bývalí nacionální socialisté často dopadli lépe než ti, kteří se vraceli z koncentračních táborů, vězení a vyhnanství. Rakouský postoj „oběti“ také

¹⁸¹ NIEDERACHER, s. 17.

¹⁸² tamtéž, s. 17

posiluje mýtus, že proti nacionálnímu socialismu se nedalo nic dělat a zároveň vede k neschopnosti uznat odvalu těch Rakušanů, kteří se vzepřeli.¹⁸³

„Teorie oběti“ tohoto období, která skončila nejpozději v roce 1949, byla založena na čtyřech tvrzeních¹⁸⁴:

1. Anšlus z roku 1938 nebyl svazkem německého národa, ale násilným obsazením Rakouska cizím agresorem.
2. 1938–1945 je třeba považovat za období zahraniční okupace.
3. Přestože byl rakouský odboj potlačován okupanty, významně přispěl k vítězství protihitlerovské koalice.
4. Rakouští vojáci Wehrmachtu byli nuceni sloužit pod hrozbou krutého teroru.

Rakušané se utěšovali tím, že vinu za zánik vlastního státu svalovali na appeasement; nepřipustili si nedostatky vlastní diplomacie ani cenu, kterou za to, že se vzdali demokracie, museli zaplatit.¹⁸⁵ Přestože v době nacistické nadvlády spousta Rakušanů otevřeně kolaborovala a hnutí odporu sice existovalo, ovšem ve velmi nevýrazné formě, USA, Británie i SSSR měly s alpskou zemí slitování. V jedné zprávě OSS¹⁸⁶ z Bernu se psalo, že Rakušané jsou pasivní, protože očekávají, že jejich jednání nijak neovlivní budoucí postavení Rakouska¹⁸⁷.

Argumentace ve smyslu teorie oběti popisuje pouze jednu stranu rakouské dějinné politiky – a to ve formě sebeprezentace, zejména v oblasti zahraniční politiky – ale také v učebnicích a dalších oficiálních publikacích. Ať už úzce definovaná jako politická čistka nebo šířeji jako pokus o změnu hodnot postnacistické společnosti.¹⁸⁸

¹⁸³ VANSANT, s. 41.

¹⁸⁴ UHL, s. 41.

¹⁸⁵ BISCHOF, s. 45.

¹⁸⁶ *Office of Strategic Services, Úřad pro strategické služby.*

¹⁸⁷ BISCHOF, s. 59

¹⁸⁸ KNIGHT, s. 572.

Teorie oběti měla dvojí podobu – pro domácí a zahraniční využití. Navzdory tomu, že Rakušané navenek používali stanovisko Moskevské deklarace, na domácí scéně se samotný mýtus proměnil ve sjednocující prvek, který umožnil se všem bez ohledu na svou minulost prohlásit za oběť v jakémkoli slova smyslu.¹⁸⁹ Teorie oběti umožnila dříve zahořklým politickým odpůrcům – křesťanským sociálům a sociálním demokratům – sjednotit se a poprvé v rakouských dějinách začít vracet bývalé nacisty do společenského a politického života, což úzce souvisí s programem denacifikace, která je na programu v další podkapitole. Teorie oběti aktivně udržovala sebeobětující se mýtus rakouské národnosti a pěstovala konzervativního ducha národní jednoty.

5.1 Denacifikace

Denacifikace všeobecně představuje souhrn opatření proti nacionálně socialistickým myšlenkám po roce 1945, prostřednictvím např. zákazu nacionálně socialistické propagandy a akcí, trestáním nacionálních socialistů za jejich činy v době nacionálního socialismu.¹⁹⁰

Denacifikace v Rakousku ve srovnání s jinými zeměmi probíhala mírně a hladce, neexistovalo nic jako vnitřní ideologický konflikt vedoucí k občanské válce v Řecku nebo politické represe ve východní Evropě a Jugoslávii. Zpravidla se pro mapování denacifikace v Rakousku používá tři až pět fází, pro svou práci jsem zvolila fázování podle Dietera Stiefela, autora publikace o Denacifikaci v Rakousku¹⁹¹:

1. Ve fázi od dubna 1945 do června 1945 probíhala vojensko-bezpečnostní fáze, v níž spojenci prováděli primárně internace.
2. Od května 1945 do února 1946 fáze autonomní denacifikace ze strany spojenců. Denacifikace byla prováděna prostřednictvím rakouských “lidových” soudů – které soudily podle zvláštních zákonů a ve zkráceném

¹⁸⁹ UHL, s. 41.

¹⁹⁰ *Republik Österreichs Parlament.*

¹⁹¹ STIEFEL, s. 22–23.

trestněprávním řízení¹⁹². Během této fáze se pět různých úřadů (rakouská vláda a okupační mocnosti) pokusilo provést denacifikaci v jednotlivých okupačních zónách.

3. Od února 1946 do února 1947 probíhala fáze rakouské denacifikace na základě zákonů z roku 1946. Rakouská vláda získala pravomoc provádět denacifikaci po celé zemi a Spojenci se stáhli do kontrolní funkce.
4. Od února 1947 do května 1948 probíhala fáze denacifikace na základě zákona z roku 1947. V této fázi byla provedena a dokončena předepsaná denacifikační opatření.
5. 1948 až 1957, fáze amnestií.¹⁹³

V rámci obnovy demokratického státu bylo důležité se dívat i do minulosti – což vyvolalo otázku, jak jednat s lidmi, kteří byli zapojeni do nacionálního socialismu. Mělo být zabráněno oživení nacismu a bylo zakázáno šíření nacionálně socialistických myšlenek. V rámci zahájení denacifikace byl přijat zákon o zákazu NSDAP, známý také jako prohibiční zákon¹⁹⁴.¹⁹⁵ Na papíře byly prvními denacifikačními zákony prozatímní vlády represivní opatření zaměřená řešení složitosti nacistického státu a stranické organizace. Prohibičním zákonem se vládní představitelé snažili oddělit vážnější nacisty na základě činnosti v ilegální nacistické straně před anšlusem, což bylo označeno za velezradu, a také na základě členství v Schutzstaffel a polovojenských organizacích. V prvním kroku měli být zaregistrováni všichni členové strany a jejich pomocných organizací – tudíž byl vytvořen rejstřík bývalých členů nacistické strany. Členství v NSDAP bylo klasifikováno podle závažnosti členství – první skupina disponovala členy NSDAP ještě před rokem 1933 a po roce 1933, druhou skupinu představovali členové k 1. květnu 1938 a vstup třetí skupiny členů byl datován po roce 1938.¹⁹⁶

¹⁹² NĚMCOVÁ, s. 64.

¹⁹³ *Republik Österreichs Parlament.*

¹⁹⁴ *Verbotsgesetz – Verfassungsgesetz No. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP.*

¹⁹⁵ NĚMCOVÁ, s. 56.

¹⁹⁶ *tamtéž*, s. 73

V roce 1945 nebylo možné provádět žádné drastické personální změny, protože odborné znalosti a dovednosti perzekuovaných osob byly nepostradatelné pro nastolení nového řádu a umožnění hospodářské obnovy. Je důležité si připustit, že rozsah, v jakém denacifikace probíhala, se značně lišil mezi jednotlivými profesemi, regiony a okupačními zónami.¹⁹⁷ Procesy denacifikace v letech 1945 a 1947 odhalily, že asi 14 % ze všech dospělých Rakušanů byli nacisté. Zvláště vysoké procento členů nacistické strany bylo nalezeno mezi akademiky, profesemi jako lékaři a advokáti, státními zaměstnanci, soukromými zaměstnanci a zemědělci.¹⁹⁸ Denacifikace těchto odvětví narazila na to, že za politicky zatížené profesionály nebyla v roce 1945 početně dostatečná, odborně rovnocenná a politicky žádoucí náhrada.¹⁹⁹ Ohromeni zjištěním, že obyvatelstvo se z jedné třetiny skládá z 600 000 registrovaných nacistů a osob na nich závislých, zakladatelé druhé republiky změnili kurz. Nyní prohlašovali, že „velkou většinu“ Hitlerových stoupců tvořily oběti, „oběti hospodářského, společenského a dokonce i osobního nátlaku“.²⁰⁰ Stručně řečeno, první spolkový pokus o denacifikaci byl zastaven po pouhých několika měsících. Ne proto, jak se později tvrdilo, že opustil právní zásadu individuálního zacházení, ale proto, že tuto zásadu uplatňoval příliš široce.²⁰¹

Jak už bylo výše zmíněno, denacifikace se lišila podle toho, v jakém regionu či okupační zóně byla denacifikace prováděna. Američtí okupanti prováděli denacifikaci pevně a důsledně, avšak tato politika nabrala od roku 1946 jiného spádu a Spojené státy se začaly postupně vzdalovat radikální denacifikaci. Většina z velících důstojníků americké armády dala jasně najevo neochotu spolupracovat s představiteli levicového či levicově-liberálního proudu, proto v

¹⁹⁷ BOTZ, s. 205.

¹⁹⁸ tamtéž, s. 205

¹⁹⁹ NĚMCOVÁ, s. 80.

²⁰⁰ BUKEY, s. 293.

²⁰¹ KNIGHT, s. 597.

úřadech zůstávali nepříliš kompromitovaní nacionálněsocialističtí úředníci.²⁰² Snaha americké vojenské správy shromáždit materiál o všech členech nacistické strany a přidružených organizacích vyvolala byrokratické šílenství, kvůli němuž hlavní pachatelé unikli odplatě a trestání byli obyčejní sympatizanti. Bez ohledu na nešťastné vměšování Američanů je těžké odhadnout, zda by se rakouská vláda vyrovnala s hrůzami nacistické minulosti úspěšněji.

Narozdíl od americké okupační zóny se ukázalo, že sovětští vojenští komandanti často spolupracovali s nacionálněsocialistickými vysoce postavenými úředníky²⁰³ – taktika sovětské okupační správy zpočátku zaujímal stanovisko, že je potřeba očistit méně poskvrněné nacisty s nadějí, že přispějí k posílení stranické základny rakouských komunistů. Za celou dobu okupace v sovětské zóně došlo k zatčení a stíhání přibližně 2000 Rakušanů, 1000 z nich bylo odvečeno do SSSR k soudním a trestním důsledkům, asi 200 bylo popraveno. Jenže po porážce ve volbách v roce 1945 se Sověti přestali spoléhat na komunistickou stranu Rakouska. Britský okupační sektor disponoval největším počtem nacistů co se týče populace, avšak mnohem více nacistů bylo zadrženo sovětskou mocností a poté předáno rakouským úřadům.

Koncem roku 1945 začaly spojenecké orgány vyjadřovat nespokojenost s počtem bývalých členů NSDAP stále pracujících jako vysocí státní úředníci a Denacifikační úřad, skládající se z představitelů čtyř okupačních mocností, začal tlačit na vládu, aby je odvolala. Ministerstva byla podrobena kontrole a pokynům, aby odvolávali úředníky, kteří byli považováni za nepřijatelné. Ministři – až po kancléře – byli povoláni k odpovědnosti spojeneckou radou. Tlak vyvinutý na odvolání bývalých nacistů z funkcí nabral i zahraničně-politického rozměru, když sovětská vláda uvedla nedostatečnost rakouské denacifikace, aby zablokovala diskuze o rakouské smlouvě v dubnu 1946.²⁰⁴

²⁰² NĚMCOVÁ, s. 28.

²⁰³ tamtéž, s. 58

²⁰⁴ KNIGHT, s. 598.

Nicméně, masové lustrace a poválečná hospodářská obnova se zdály být neslučitelné – nebylo dost bezúhonných lidí, kteří by zaplnili všechna potřebná volná místa. Až třetinu soudců u „lidových soudů“ tvořili bývalí nacisté a podle sovětských tvrzení tvořilo 80 % rakouského četnictva bývalí nacisté.²⁰⁵ V druhé polovině roku 1946 byla Moskevská deklarace přeformulována, takže její represivní stránka, která se přizivila na denacifikaci, byla nahrazena závazkem obnovit nezávislost a suverenitu. V říjnu ministerstvo zahraničí prohlásilo, že považuje Rakousko za osvobozenou zemi.²⁰⁶

Celkově nebyla denacifikace koncipována jako program zaměřený na reorientaci a osvětu, ale na potrestání. Nicméně, tresty ve formě dočasné politické, hospodářské a sociální diskriminace se však v mnoha ohledech minuly účinkem. Důležitým faktorem ovlivňujícím denacifikační proces byl nejen postoj jednotlivých okupačních mocností, ale i nálada rakouského obyvatelstva a cesta k procesu očisty politické scény.²⁰⁷

5.2 Rakušané jako oběti nebo spolupachatelé?

Přestože Moskevská deklarace výslovně odkazuje na spoluodpovědnost Rakouska jako účastníka války, tento bod byl většinou Rakušanů ignorován a byla potlačena nepohodlná historická fakta, včetně např. širokého souhlasu lidu s anšlusem. Dále při vyjednávání o státní smlouvě v roce 1955 byli rakouští politici schopni zajistit odstranění pasáže týkající se spoluodpovědnosti Rakouska za zločiny nacismu. Tudíž se v oficiálních termínech objevovala jasná cesta k vytvoření mýtu, který byl od počátku Druhé republiky konstitutivním prvkem rakouského sebeporozumění.²⁰⁸

²⁰⁵ DEÁK, s. 140.

²⁰⁶ KNIGHT, s. 601

²⁰⁷ NĚMCOVÁ, s. 92.

²⁰⁸ NIEDERACHER, s. 18.

Diskurz protifašistického odboje, který byl přehnaně zdůrazňován v bezprostředně poválečném období, sloužil k odstranění zločinů spáchaných v období nacistické hegemonie i rakouské účasti na těchto zločinech a tímto způsobem sloužil ke stabilizaci mýtu o oběti. Nápadnou charakteristikou mýtu o obětech byla jeho rozporuplnost. Zřejmé odmítání nacistů jako agresorů stojí vedle přijetí určitých prvků nacismu. Další nejasností mýtu o oběti jsou patrné v rituálech vzpomínání na ty, kteří zemřeli jako příslušníci Wehrmachtu a s tím spojené v sociální a politické reintegraci bývalých nacistů.²⁰⁹

I přesto, že většina faktů hraje ve prospěch rakouské nevinny, existují i fakta, která potvrzují pravý opak. V mnoha ohledech ti Rakušané zaměstnaní v aparátu teroru chtěli být lepšími nacisty než Němci. Kromě Hitlera, Adolfa Eichmanna²¹⁰, Ernsta Kaltenbrunera²¹¹ a mnoha dalších předních nacistů, byli Rakušané spolupachateli na nacistických zvěrstev. Počet rakouských velitelů koncentračních táborů a personálu byl neúměrný a nepoměrně vysoký – většina Eichmannových posluhovačů, kteří organizovali deportace Židů z celé Evropy, byli Rakušané.²¹²

Brutální incidenty, stejně jako autoritářský styl demokratické rekonstrukce a „automatické“ zatýkání bývalých nacistických funkcionářů, zejména v americké zóně, potvrdily mnoho Rakušanů v jejich názorech, že osvobození spojeneckými armádami představuje pro Rakousko novou formou okupace a proto jsou Rakušané obětmi oprávněně. Proto, vzhledem k široké podpoře a konsenzu, který měl nacismus v Rakousku, se v lidové historické paměti i v mnoha odborných spisech termín „období okupace“ stal nálepkou pro roky 1945 až 1955, zatímco nacistická diktatura je často nazývána jen jako „období anšlusu“.²¹³

²⁰⁹ tamtéž, s. 19

²¹⁰ Tvůrce konečného řešení židovské otázky.

²¹¹ Druhá nejdůležitější postava bezpečnostního aparátu po Heinrichu Himmlerovi.

²¹² GÄRTNER, s. 65

²¹³ BOTZ, s. 203.

Rétorika o Rakousku, jako o první oběti po roce 1945 nakonec posloužila k tomu, aby proběhla integrace všech skupin předválečného Rakouska vyrovnaným způsobem. Nacházely se tam oběti února 1934 a éry korporativního státu, oběti ilegálních nacionálních socialistů před rokem 1938, oběti války a oběti okupace, dokonce i denacifikované oběti.

5.3 Vyrovnávání se s minulostí

Dva poválečné roky vládl rakouské veřejné politice antifašistický duch. Propaganda o údajných činech rakouského odboje dokázala spojencům, že přispěli k porážce nacismu – což od Rakušanů vyžadovala moskevská deklarace. Dalším úkolem antifašistické propagandy bylo nalézt novou ideologii, o kterou by se mohl opřít morálně a finančně vyčerpaný národ. Antifašistická rétorika, vynucená shora, se táhla celým společenským životem Rakouska. Zlomené řetězy se objevily na státním znaku Rakouska jako symbol osvobození Rakouska od „cizí okupace“ Německem, ve městech byly instalovány pamětní desky a dočasné pomníky na počest zahynulých antifašistů (jediný velký pomník této doby – Památník hrdinů Rudé armády ve Vídni – byl postaven na naléhání Sovětského svazu).²¹⁴²¹⁵

Podivná souhra Moskevské deklarace a studené války zakladatelům druhé republiky umožnila vybudovat základy vzkvétající ekonomiky, rozšířit systém sociálního zabezpečení a po složitém vyjednávání získat podporu nejružnějších politických, hospodářských a společenských skupin. Propaganda na všech úrovních chválila činy několika antifašistických hrdinů, ale pečlivě se vyhýbala tématům rakouských Židů a vyhlazovacích táborů.

Zakladatelé druhé republiky prokázali skutečné odhodlání právně se vypořádat se zločiny nacistické éry a měli pravděpodobně morální právo

²¹⁴ *Heldendenkmal der Roten Armee, 1030 Schwarzerbergplatz*
http://www.nachkriegsjustiz.at/vgew/1030_schwarzenbergplatz.php, 12. 7. 2022.

²¹⁵ HARROD, s. 10.

považovat se za oběti politických represí. Přední rakouští pováleční politici jako např. Leopold Figl, se skutečně osobně ztotožňovali s Rakouskem jako s obětí Třetí říše. Samotný Figl přežil Dachau i Mauthausen před osvobozením Vídně v den své plánované popravky.²¹⁶ Dvanáct ze sedmnácti členů kabinetu Leopolda Figla, který stanul v čele vlády v prosinci 1945, bylo za Dollfusse, Schuschnigga i Hitlera perzekuováno.

Rakousko sledovalo léta nacistické vlády jako součást německé, nikoliv vlastní minulosti. Na rozdíl od Spolkové republiky Německo, kde byla nacistická éra „normativně internalizována“ jako základní referenční události, byl národní socialismus v Rakousku externalizován jako fáze cizí vlády, která stála mimo jeho vlastní historii. Byl považován za něco přicházejícího zvenčí, za co Rakousko nemělo žádnou odpovědnost – nebyla to rakouská válka; Rakousko se jí neúčastnilo jako stát.²¹⁷ Nový režim v podstatě pohlížel na rakouský nacismus jako na import z Německa a nedokázal uznat své rakouské kořeny.²¹⁸

Nabízí se otázka, proč byl Renner na rozdíl od tolika bývalých rakouských demokratických vůdců – křesťanských socialistů i sociálních demokratů – ušetřen hrůz koncentračního tábora. Možná to bylo díky – i když jen kvalifikované – podpoře anšlusu, který z něj byl pod nátlakem vytěžen krátce po okupaci Rakouska²¹⁹. Pravděpodobnějším se však jeví fakt, že Renner byl ušetřen jen díky jistému přehlédnutí v aparátu, který byl v mnoha ohledech stejně neefektivní jako krutý. Každopádně, Renner se během války pečlivě a úmyslně zdržel jakýchkoliv konspirativních podzemních aktivit, aby byl k dispozici a byl v pravý čas připraven se stát vůdcem demokratického rakouského hnutí za obnovu.

5.4 Obhajoba rakouské nevinny a diskuze o rakouské neutralitě

²¹⁶ HARROD, s. 30.

²¹⁷ UHL, s. 23.

²¹⁸ RITTER, s. 113.

²¹⁹ KANN, s. 248.

Antifašistický duch v rakouské společnosti opadl, protihitlerovskou koalici ukončila Studená válka a antikomunismus nahradil antifašismus. Nacionální socialisté, kteří se vždy prezentovali jako průkopníci proti bolševismu, byli znovu integrováni do společnosti. Rakouské poválečné přijetí Moskevské deklarace, že Rakousko bylo první obětí Hitlerovy agrese, nejenže zpochybňovalo popularitu anšlusu, ale také jako nezbytný důsledek zdůrazňovalo rakouské utrpení v rámci soužití v Třetí říši a odpor vůči ní, nikoliv spoluúčast.

V průběhu politické a hospodářské obnovy státu se začaly ozývat hlasy volající po naplnění závazků Moskevské deklarace. Hlavním cílem po „dokončení“ denacifikace se nyní stal pokus rakouských politiků o ukončení okupačního statutu a nastolení plné rakouské suverenity. Když se Moskevskou deklarací z roku 1943 sovětská, britská a americká vláda zavázaly k úsilí o obnovení svobodného a nezávislého Rakouska, o pět let později zůstal tento slib nenaplněn.²²⁰ Na začátku dubna 1946 Renner líčil, že v 10x větší Německé říši zmizel malý národ šesti milionů Rakušanů.²²¹ Podle Rennera bylo Rakousko opět pouhou součástí velké říše, byť ne jejím srdcem, nýbrž jako přívěšek.²²² Během roku 1946 sovětská vyjednávací úspěšně zablokovali veškeré západní snahy o zahájení jednání o smlouvě. Následné diskuze vedené po celý rok 1947 nedávaly žádný důvod k naději, že by mohlo být dosaženo dohody tehdy nebo vůbec, nicméně pomohly vyjasnit rozdíly mezi východními a západními názory.²²³

Z protichůdných akcí spojeneckých mocností v Rakousku je patrné, že navzdory prohlášením o obnově suverenity rakouského státu, neexistuje žádná spojenecká dohoda o tom, zda-li je Rakousko či není osvobozeným národem. První ministr zahraničí, Karl Gruber, si postěžoval, že v Moskvě se velmocí rozhodly obnovit Rakousko jako svobodnou a nezávislou zemi – ale zacházení, které jí bylo skutečně poskytnuto, se značně liší od toho, jaké bylo poskytnuto skutečně svobodným zemím, jako je Belgie, Holandsko či Československo.²²⁴

²²⁰ MOSELY, s. 219.

²²¹ RENNEN, s. 37.

²²² tamtéž, s. 37

²²³ MOSELY, s. 219

²²⁴ HARROD, s. 14.

Hmotné ztráty utrpěné během války byly velmi velké a spojenecké rozhodnutí rozdělit zemi do čtyř okupačních zón mělo represivní účinek, jehož závažnost naznačuje skutečnost, kterou lze snadno prokázat tím, že s Rakouskem bylo během prvního roku okupace skutečně zacházeno mnohem tvrději než se sousední německou provincií Bavorsko. Zacházení s Rakušany ze strany spojeneckých okupačních sil bylo nekonzistentní, lišilo se podle okupačních zón a nebylo vždy v souladu s Moskevskou deklarací. Zejména v mnohých východních oblastech, které byly osvobozeny po těžkých bojích, se sovětská vojska chovala jako dobytvačná.

Renner poukázal na fakt, že po rozpadu Rakousko-Uherska na konci první světové války, on jako kancléř a tehdejší prozatimní vláda čekali pouhých šest měsíců na pozvání na mírovou konferenci. Mírová smlouva pro poražené Rakousko, jakkoli se Rakušanům nelíbila, byla dokončena o čtyři měsíce později.²²⁵ Zatímco po osvobození a přijetí okupačního statusu země nebyl nikde ani náznak o možnosti uzavření mírových smluv.

Samotní Spojenci mezi sebou vášnivě diskutovali o tom, zda-li má Rakousko nést odpovědnost za druhou světovou válku. Zatímco Američané i Britové oficiálně přijali teorii o rakouské anexi Třetí říši, Francouzi dávali přednost odpovědnosti, ale byli ochotni přijmout britsko-americký postoj. Sověti měli sklon považovat Rakousko za stejnou kategorii jako bývalé nepřátelské státy a požadovali plnou odpovědnost.²²⁶

Skutečného pokroku následně bylo dosaženo v první polovině roku 1948, ale ve druhé polovině roku od něj bylo znovu upuštěno. Zatímco sovětská blokáda Berlína testovala ochotu a schopnost západních mocností stát si za svým, ani ve Vídni Spojenci nehodlali ustupovat. Stalin věděl, že v otázce Rakouska nebude možné dojít ke kompromisu, jako v německé otázce – NDR sice na první pohled mohla působit jako soběstačný celek, ovšem žila z podpory SSSR a

²²⁵ RENNER, s. 95.

²²⁶ HARROD, s. 17.

případná část rozděleného Rakouska nevypadala soběstačně ani na papíře. Jedinou šancí, jak zachovat vliv, bylo zachování současného stavu.

Jistý britský diplomat, Richard Hiscocks, v roce 1953 napsal, že role, kterou by Rakousko mělo v Evropě nejlépe hrát, je role kulturního Švýcarska. Protože Rakousko nebylo příliš mocné a nemělo žádné přírodní zdroje, které by lákaly cizí vetřelce, Hiscocks věřil, že podobně jako Švýcarsko se Rakousko svými zájmy a charakteristikami vyznačuje neutrální rolí v mezinárodních záležitostech.²²⁷

Po uplynutí deseti let od představení Moskevské deklarace byly naděje na suverenitu v nedohlednu. Eisenhower a Churchill vyzvali Stalina, aby byla podepsána státní smlouva s Rakouskem, což by byl zároveň důkaz, že Sovětský svaz usiluje o mírové soužití a uvolnění ve studené válce. Příznivější situace nastala až po Stalinově smrti a příměří v korejské válce. Raab ještě téhož roku zahájil diplomatickou ofenzivu, první cesta vedla do Paříže (která měla zkušenosti s okupací), další pak do Londýna a do Washingtonu. Západní spojenci neměli sebemenší problém, avšak bylo jasné, že nejdůležitější jednání se odehraje v Moskvě. Nicméně, sovětské představitelé prohlašovali zcela jednoznačně, že smlouva s Rakouskem nebude, dokud nebude státní smlouva s Německem – technicky vzato by totiž státní smlouva s Rakouskem neexistovala do konce studené války. Molotovovo spojení s německou mírovou smlouvou neznamenal nic jiného než to, že osud Rakouska bude svázán s jedním z nejtěžších politických problémů světa, na jehož řešení Rakousko nebude mít samo žádný vliv.²²⁸

Molotov také zopakoval sovětský zájem o rakouskou neutralitu – Rakousko musí podle Molotova převzít závazek nepřipojit se k žádné koalici nebo vojenské alianci, namířené proti jakémukoli státu, který se svými ozbrojenými silami podílel na válce proti hitlerovskému Německu a na

²²⁷ HARROD, s. 98.

²²⁸ HARROD, s. 136.

osvobození Rakouska a nedovolit vytvoření cizích vojenských základen na rakouském území.²²⁹

V roce 1954 se jednání po několikaleté přestávce znovu obnovila a Rakousko dalo najevo, že je ochotné zdržet se přistoupení k jakékoliv vojenské organizaci. Právě tento ústupek Spojencům se ukázal jako rozhodující, ale zároveň i kritický – podle amerického ministra zahraničí představovala rakouská nezávislost za současného stavu i po historických zkušenostech se SSSR jisté riziko. Berlínská konference z roku 1954²³⁰ rovněž nezaznamenala žádný posun – Sovětský svaz se sice rakouské neutralitě i možné suverenitě nebránil, nicméně vše bylo podmíněno vyřešením německé otázky – jinými slovy, dokud nebude mírová smlouva s Německem, zůstanou v Rakousku sovětské jednotky.²³¹

Počátkem roku 1955 se očekávalo ono rozhodnutí v Moskvě – nicméně názor samotného sovětského vedení však nebyl jednotný. Zásadní střet se odehrál mezi Nikitou Chruščovem a Vjačeslavem Molotovem. Molotov byl zastáncem tvrdé stalinské linie a nehodlal se sovětských držav v Rakousku vzdát, zatímco Nikita Chruščov se snažil uvolnit mezinárodní napětí z dob stalinské éry. Navíc ústup z Rakouska by nepředstavoval pro SSSR příliš významnou ztrátou a ta část Rakouska, která by připadla sovětskému bloku, by byla absolutně nesoběstačná a znamenala by tak další obrovské sovětské finanční výdaje. Jenže problém představovala západní část Rakouska, která by se stále nacházela pod vojenským dohledem, což by představovalo jisté bezpečnostní riziko – a po vstupu Spolkové republiky Německo bylo zcela jasné, že západní část Rakouska by tento krok zcela jistě následovala.

První náznak vážné změny sovětské politiky vůči Rakousku přišel v zahraničněpolitickém projevu sovětského ministra zahraničí V. M. Molotova 8. února 1955. Prohlásil, že stažení ozbrojených sil čtyř mocností z Rakouska by mohlo být dosaženo, aniž by se čekalo na uzavření mírové smlouvy s

²²⁹ tamtéž, s. 137.

²³⁰ VAN DIJK, s. 51.

²³¹ tamtéž, s. 51

Německem. To byl úplný obrat sovětského postoje v Berlíně v roce 1954. Molotov navrhl, aby se okamžitě sešla konference čtyř mocností a projednala německou a rakouskou otázku. Počátkem března požádal Molotov rakouskou vládu o její názor na návrhy. Rakouská odpověď byla příznivá a rychlá – rakouská vláda uvedla, že upřednostňuje konferenci čtyř mocností, že nemá v úmyslu vstupovat do žádných aliancí, povolit jakékoli zahraniční základny na rakouské půdě nebo usilovat o jakýkoli anšlus.²³² 24. března – ve stejný den, kdy Německo dokončilo ratifikaci Pařížských dohod – pozval ministr zahraničí Molotov do Moskvy rakouského kancléře Julia Raaba, aby s ním projednal rakouskou smlouvu. Molotov moc dobře chápal, jaká záležitost je aktuálně ve hře – v době, kdy byli Rakušané v koncentračních táborech spolu s tisíci dalších, se konala formální sovětská návštěva Berlína a dokonce byly podepsány i smlouvy o přátelství.²³³

Ústupky nabídnuté Sovětským svazem byly skutečně značné s ohledem na jeho předchozí podmínky smlouvy. Všechny sovětské ekonomické výsady v rámci Rakouska předpokládané v předchozím návrhu smlouvy byly zrušeny. Pokud jde o záruky rakouské neutrality, Sovětský svaz souhlasil s přijetím prohlášení rakouské federální vlády „v podobě, která bude zavazovat Rakousko na mezinárodní úrovni, aby trvale uplatňovalo neutralitu typu udržovaného Švýcarskem“. Rakousko mělo usilovat o mezinárodní uznání prohlášení poté, co bylo potvrzeno rakouským parlamentem, a uvítalo by „záruku čtyř mocností nedotknutelnosti a celistvosti rakouského státního území“. Sovětský svaz dále souhlasil, že všechna okupační vojska by měla být stažena z Rakouska nejpozději 31. prosince 1955. Nakonec Sovětský svaz vyjádřil ochotu bezodkladně souhlasit s podpisem rakouské státní smlouvy.²³⁴

Otázka odkazů na rakouskou válečnou vinu ve státní smlouvě zůstala sporná až do Vídeňské velvyslancecké konference ve dnech 2.–11. května 1955. Základní historický spor o roli Rakouska ve Třetí říši se mezitím nakonec stal

²³² FERRING, s. 662.

²³³ HARROD, s. 145.

²³⁴ FERRING, s. 663

zřejmě nejostřeji diskutovaným tématem druhé republiky. K jeho interpretaci se nabízely dva základní pohledy – uvítali Rakušané v roce 1938 spojení Rakouska s Německem či byli Rakušané za nacismu oběťmi nebo pachatelí?²³⁵

Vzhledem k tomu, že sovětské podmínky byly tak velkorysé, západní mocnosti mohly sotva odmítnout vyjednávání a ze stejného důvodu sotva mohly odmítnout souhlas se smlouvou. Jednání o čtyřech začala 2. května 1955 ve Vídni poté, co západní mocnosti přijaly sovětské pozvání k předběžným rozhovorům, jejichž cíle bylo určit, zda je dohoda o smlouvě možná. Od západoněmecké vlády byly rychle získány záruky, že rakouský příklad nebude mít na Německo žádný vliv a že neutralita, ba touha po neutralitě není v západním Německu na denním pořádku. Západ jasně zamýšlel, že jakákoli dohoda o Rakousku nesmí narušit západní obranu.²³⁶

Kancléř Raab jako první z rakouských představitelů navrhl, aby rakouská delegace na závěrečném zasedání Konference ministrů zahraničí 14. května 1955 navrhla odstranění klauzule o vině v preambuli státní smlouvy.²³⁷ Raabův ministr zahraničí Figl se pak snažil odstranit třetí odstavec preambule hovořící o odpovědnosti Rakouska ve Třetí říši a argumentoval mimo jiné tím, že tato klauzule je v rozporu s duchem smlouvy.

Dokument podepsaný 15. května 1955 ve vídeňském zámku Belveder spojeneckými zástupci v Rakousku a šéfy diplomacií všech pěti zemí (USA, SSSR, Velké Británie, Francie a Rakouska) obnovil plnou suverenitu a nezávislost Rakouska. Zakázal anšlus a obnovu nacistických organizací, zakotvil odchod spojeneckých vojsk a odstoupné Sovětskému svazu.²³⁸

Přímo ve státní smlouvě, která vešla po ratifikaci v platnost 27. července 1955, však chybí ona rakouská neutralita. Spojené státy si totiž nepřály, aby jejím garantem byl Sovětský svaz²³⁹, a tak se v jednáních prosadil pohled, že se k neutralitě zaváže Rakousko samo zvláštním zákonem – k čemuž došlo 26. října

²³⁵ HARROD, s. 17.

²³⁶ FERRING, s. 663

²³⁷ HARROD, s. 45.

²³⁸ *AUSTRIAN STATE TREATY*, s. 51.

²³⁹ KUNZ, s. 419.

1955, den poté, co vypršela tříměsíční lhůta na stažení spojeneckých vojsk stanovená státní smlouvou. Dlouho předtím, než 25. října vypršela 90 denní lhůta stanovená ve státní smlouvě, oznámilo sovětské velvyslanectví ve Vídni 19. září 1955, že všechny sovětské okupační jednotky opustily zemi.²⁴⁰ 26. říjen v tomto případě představuje oficiálně první den bez zahraniční okupace.

V tento den rakouský parlament suverénním aktem doplnil do rakouské ústavy následující dvouparagrafový zákon o neutralitě:

1. *„Za účelem trvalého zachování své nezávislosti navenek a za účelem zachování nedotknutelnosti svého území vyhláší Rakousko ze své vlastní vůle svou věčnou neutralitu.*
2. *Za účelem zajištění tohoto cíle se Rakousko ani v budoucnu nepřipojí k žádnému vojenskému spojení a nepovolí zřízení cizích vojenských základen na svém území.”²⁴¹*

V dokumentu ohlašujícím konec rakouské okupace se členové rakouské delegace zavázali v souvislosti s uzavřením rakouské státní smlouvy, že se budou zabývat tím, aby dosáhli prohlášení rakouské spolkové vlády, která mezinárodně zavazuje Rakousko k praktikování věčné neutrality, jakou praktikuje Švýcarsko.²⁴² Rakousko v zákoně o neutralitě slíbilo nevstupovat do vojenských aliancí a nepřipustit vybudování vojenských opěrných bodů na svém území, což si primárně prosadil Sovětský svaz už na Berlínské konferenci v roce 1954. Sovětský ministr zahraničí zde představil návrhy, které by pomohly k rychlému vyřešení rakouského problému; mezi nimi byla i klauzule bránící zřízení zahraničních vojenských základen na rakouském území nebo začlenění Rakouska do jakékoliv koalice či vojenského spojení namířené proti kterékoli mocnosti, která se s jeho ozbrojenými silami zúčastnila války proti Německu a osvobození Rakouska.²⁴³ Pouze v případě ohrožení smělo nasadit prostředky k

²⁴⁰ RAUCHENSTEINER, s. 155.

²⁴¹ HARROD, s. 54.

²⁴² HARROD, s. 51.

²⁴³ KUNZ, s. 419

obraně své země. Ačkoli byli Rakušané důkladně ochotni se zříci vojenských závazků, byl termín neutralita špatně definován a mohl být snadno zneužit.²⁴⁴

Na rakouské smlouvě je však zajímavé a významné to, že samotná jednání týkající se konkrétních sporných bodů měla pro konečnou dohodu jen nepatrný význam. Vzhledem k její malé geografické poloze, relativně malému počtu obyvatel a omezeným zdrojům nebylo Rakousko kořistí, o kterou by měly mocnosti chuť bojovat. Proto se dalo očekávat, že čtyři mocnosti budou jednat s Rakouskem nikoli v úzkém rámci samotné rakouské otázky, ale z hlediska rakouské otázky jako součásti celé škály otázek. Konflikt o Rakousko není jediným sporem mezi Východem a Západem, který byl od začátku studené války urovnán mírovou cestou, ale jako jediný spor vyústil ve smlouvu, kterou dodržely jak Spojené státy, tak Sovětský svaz.²⁴⁵

V povědomí obyvatel má státní smlouva stále vysokou emocionální hodnotu. Podpis smlouvy je považován za milník druhé republiky a za konstitutivní prvek rakouského povědomí. V politické rétorice byl požadavek na podpis smlouvy, který trval téměř deset let, vždy úzce spojen s požadavkem svobody a suverenity a koncept svobody v té době působil jako prominentní. S dosažením tohoto cíle se náhle změnil ústřední motiv spojený se státní smlouvou. Od nynějška byla písemná smlouva garantem „věčné neutrality“, která byla propagována jako vysoce pozitivní hodnota v politickém přesvědčování a byla nedílnou součástí rakouského politického povědomí.

Je důležité si uvědomit, že smlouva s Rakouskem nepředstavuje smlouvu mírovou. Zvláštní postavení Rakouska se datuje od Moskevské deklarace o Rakousku z 1. listopadu 1943, v níž Spojené státy, britská a sovětská vláda prohlásily anšlus z 15. března 1938 za neplatný²⁴⁶ a dohodly se, že Rakousko bude osvobozeno od německé nadvlády. Zároveň vyjádřily přání, aby bylo obnoveno svobodné a nezávislé Rakousko – smlouva s Rakouskem tudíž

²⁴⁴ HARROD, s. 137.

²⁴⁵ FERRING, s. 651

²⁴⁶ Null und nichtig.

představuje státní smlouvu, která podle návrhu preambule obnovuje Rakousko jako svobodný, nezávislý a demokratický stát.²⁴⁷

Podpisem rakouské státní smlouvy byla definitivně vytyčena americká a sovětská sféra vlivu v poválečné Evropě. Jednání o rakouské smlouvě probíhala podle všeobecného vzoru studené války. Jednání začala právě ve chvíli, kdy bylo zcela zřejmé, že Sovětský svaz nemá v úmyslu spolupracovat se třemi západními mocnostmi, v Evropě ani jinde.²⁴⁸

²⁴⁷ MOSELY, s. 220.

²⁴⁸ FERRING, s. 656

6. Závěr

I přesto, že se v rakouské společnosti během prvních let existence republiky ozývaly hlasy volající po připojení Rakouska k Německu, se dokázala podstatná část této společnosti adaptovat podmínkám, které pro ně připravily spojenecké plány. Navzdory všem faktům, které nehrály ve prospěch obhajoby Rakouska jakožto první oběti hitlerovského Německa, se politické elity dokázaly přizpůsobit onomu mýtu první oběti a dokázaly přesvědčit jak společnost tak i samotné Spojence o tom, že skutečnými oběťmi Rakušané byli. Je důležité zmínit, že v prohlášení Moskevské deklarace se často vynechávalo spojení, které nabádalo Rakousko k tomu, že má nést odpovědnost za rozpoutání druhé světové války a tehdejší politické elity se spíše držely tvrzení o tom, že se Rakušané stali prvními oběťmi Hitlerovy rozpínavosti. Spojenci sami tedy nabádali Rakušany k tomu, aby zodpovědnost nesli, ale zároveň již nebyli důslední v tom, aby dohlíželi na její dodržování – i co se týče procesu denacifikace, od kterého bylo narozdíl od Německa upuštěno.

Vzhledem k právním ustanovením, která se zabývají problematikou anexí, skutečně rakouská anexe představovala neoprávněné zabrání území hitlerovským Německem a samotné zločiny spáchané na rakouském území či rakouskými občany se nedají brát jako relevantní důvod k tomu, abychom Rakušany soudili jako spolupachatele druhé světové války. Nelze jednoznačně prokázat, že si Rakušané v různých oblastech počínali v dobrovolném rozpoložení – ať už ve službě ve Wehrmachtu či jako dozorci v koncentračních táborech. Problematikou samotných totalitních režimů je skutečnost, že v mnoha případech si lidé počínají na základě nátlaku daného režimu, resp. na základě toho, co režim vyžaduje. Co se týče služby Rakušanů ve wehrmachtu, to samé by se dalo aplikovat i na Francouze naverbované po pádu Francie – nicméně rozdíl je v tom, že Francie vyšla ze druhé světové války jako vítěz, zatímco Rakousko jako poražená, nepřátelská země.

Nicméně, trend, jaký vytyčila koncepce mýtus oběti v Rakousku, se zdá být z mého pohledu až příliš přehnaný – koncept místy rozvinul diskuzi o tom, kdo byl obětí a kdo nikoliv, až do nesmyslné formy. A Rakušané se do této pozice pasovali neoprávněně, vždyť samotná Moskevská deklarace nabádala k tomu, aby Rakušané nesli i nějakou zodpovědnost za své činy. Celý koncept ve společnosti působil tak, že téměř každý se mohl prohlašovat obětí z jakéhokoli důvodu, individuálně a podle svých subjektivních potřeb a pocitů.

7. Seznam použité literatury

BAILER–GALANDA, Brigitte, *They Were All Victims: The Selective Treatment of the Consequences of National Socialism*, New Jersey 1997.

BÉKÉS, Csaba ed., *Soviet Occupation of Romania, Hungary and Austria 1944/45–1948/49*, Budapešť 2015.

BISCHOF, Günter, *Rakousko v první studené válce 1945–1955. I slabí mají sílu*, Praha 2017.

BISCHOF, Günter, *Victims? Perpetrators? "Punching Bags" of European Historical Memory? The Austrians and Their World War II Legacies*. In: *German Studies Review* 27, 2004, 1, s. 17–32.

BLUHM, Willian T., *Nation Building: The Case of Austria*. In: *Polity*, 2, 1968, 1, s. 149–177.

BOTZ, Gerhard, *The Short– and Long–Term Effects of the Authoritarian Regime and of Nazism in Austria: The Burden of a 'Second Dictatorship'*. In: *Historical Social Research*, 28, 2016, s. 191–213.

BUKEY, Evan Burr, *Hitlerovo Rakousko. Jedna říše, jeden národ*, Praha 2002.

DEÁK, István, *Political Justice in Austria and Hungary after World War II*. In: Ed. J. Elster, *Retribution and Reparation in the Transition to Democracy*, Cambridge 2006.

FABER, David, *Mnichov: krize appeasementu 1938*, Praha 2015.

FELLNER, Fritz, *The Problem of the Austrian Nation after 1945*. In: *The Journal of Modern History*, 60, 1988, 2, s. 264–289.

FOULKROD, Marjorie, *Independent Austria*. In: *Current History*, 12, 1947, 69, s. 483–490.

GÄRTNER, Heinz, *Austria's Relations with Germany: Between Balancing and Bandwagoning*. In: *Irish Studies in International Affairs*, 9, 1998, s. 63–72.

- GOULD, S. W., *Austrian Attitudes toward Anschluss: October 1918–September 1919*. In: *The Journal of Modern History*, 22, 1950, 3, s. 220–231.
- GREAT BRITAIN--SOVIET UNION--UNITED STATES: *Tripartite Conference in Moscow*. In: *The American Journal of International Law*, 38, 1944, 1, s. 3–8.
- HARROD, Andrew E., *Felix Austria?: Cold War Security Policy between NATO, Neutrality, and the Warsaw Pact, 1945–1989*, A Thesis, 2007.
- JERÁBEK, Martin, *Konec demokracie v Rakousku, 1932–1938*, Praha 2004.
- KANN, Robert A., *Karl Renner (December 14, 1870–December 31, 1950)*. In: *The Journal of Modern History*, 23, 1951, 3, s. 243–249.
- KERSHAW, Ian, *Hitler: 1936–45: nemesis*, Londýn 2000.
- KEYSERLINGK, Robert, *Austria in World War II.: An Anglo-American Dilemma*. Montreal 1988.
- KINDERMANN, Dieter, *Habsburkové bez říše: Historie rodiny od roku 1918*, Vídeň 2010.
- KIRK, Tim, *Dictatorship, Fascism and the Demise of Austrian Democracy*. In: *Austrian Studies Today*, New Orleans, 2016, s. 111–124.
- KIRK, Tim, *Ideology and Politics in the State that Nobody Wanted: Austro–Marxism, Austrofascism, and the First Austrian Republic*. In: *Global Austria. Austria's Place in Europe and the World*, New Orleans, 2011, s. 82–98.
- KNIGHT, Robert, *Denazification and Integration in the Austrian Province of Carinthia*. In: *The Journal of Modern History*, 79, 2007, 3, s. 572–612.
- KNIGHT, Robert, *National Construction Work and Hierarchies of Empathy in Postwar Austria*. In: *Journal of Contemporary History*, 49, 2014, 3, s. 491–513.
- KUNZ, Josef L., *Austria's Permanent Neutrality*. In: *The American Journal of International Law*, 50, 1956, 2, s. 418–425.
- LEOPOLD, John A., *Seyss-Inquart and the Austrian Anschluss*. In: *The Historian*, 30, 1968, 2, s. 199–218.
- MOSCOW CONFERENCE,
<http://www.ibiblio.org/pha/policy/1943/431000a.html>, 24. 4. 2022.

- MOSELY, Philip E., *The Treaty with Austria*. In: *International Organization*, 4, 1950, 2, s. 219–235.
- MÜLLER, Wolfgang, *Stalin and Austria: New Evidence on Soviet Policy in a Secondary Theatre of the Cold War, 1938–53/55*. In: *Cold War History*, 6, 2006, 1, s. 63–84.
- NIEDERACHER, Sonja, *The Myth of Austria as Nazi Victim, the Emigrants and the Discipline of Exile Studies*. In: *Austrian Studies*, 11, 2003, 'Hitler's First Victim'? Memory and Representation in Post-War Austria (2003), s. 14–32.
- NĚMCOVÁ, Markéta, *Denacifikační proces v Rakousku v prvním poválečném roce*. In: *Acta Universitatis Carolinae – Studia territorialia XI*, 2008, s. 9–112.
- PICK, Hella, *Guilty Victims: Austria from the Holocaust to Haider*, Londýn 2000.
- PELINKA, Anton, *The Great Austrian Taboo: The Repression of the Civil War*. In: *New German Critique*, 43, 1988, s. 69–82.
- PERNES, Jiří, *Habsburkové bez trůnu*, Praha 1995.
- PIOTROWSKI, Harry, *The Soviet Union and the Renner Government of Austria, April–November 1945*. In: *Central European History*, 20, 1987, 3/4, s. 246–279.
- RAUCHENSTEINER, Manfred, *Staatsvertrag und bewaffnete Macht*. In: *Neue Fakten zum Staatsvertrag und Neutralität*, Vídeň 1980.
- RENNER, Karl, *Denkschrift über die Geschichte der Unabhängigkeitserklärung Österreichs und die Einsetzung der Provisorischen Regierung der Republik*, Vídeň 1945.
- RENNER, Karl, *Für Recht und Freiheit: Eine Auswahl der Reden des Bundespräsidenten Dr. Karl Renner*, Vídeň 1950.
- RITTER, Harry R., *Austria and the Struggle for German Identity*. In: *German Studies Review*, 15, 1992, s. 111–129.
- RITTER, Harry R., *Hermann Neubacher and the Austrian Anschluss Movement, 1918–40*. In: *Central European History*, 8, 1975, 4, s. 348–369.
- SECHER, Herbert P., *Coalition Government: The Case of the Second Austrian Republic*. In: *The American Political Science Review*, 52, 1958, 3, s. 791–808.

- SCHEUCH, Hanno, *Austria 1918-55: From the First to the Second Republic*. In: *The Historical Journal*, 32, 1989, 1, s. 177–199.
- SHIRER, William L., *Vznik a pád Třetí říše: historie hitlerovského Německa*, Praha 2009.
- STEININGER, Rolf, *Der Staatsvertrag: Österreichs im Schatten von deutscher Frage und Kalten Krieg, 1938–1955*, Innsbruck 2005.
- STELZL–MARX, Barbara, *An Update on World War II. Studies and Austria*. In: *Austrian Studies Today*, s. 181–193.
- STIEFEL, Dieter, *Entnazifizierung in Österreich*, Vídeň 1981.
- SWEET, Paul R., *The New Austria: Notes on the First Year*. In: *The Journal of Politics*, 8, 1946, 3, s. 350–361.
- THALER, Peter, *National History: National Imagery: The Role of History in Postwar Austrian Nation Building*. In: *Central European History*, 32, 1999, 3, s. 277–309.
- UHL, Heidemarie, *Das „erste Opfer“.Der österreichische Opfermythos und seine Transformationen in der Zweiten Republik*, Vídeň 2001.
- UHL, Heidemarie, *From Victim Myth to Co-Responsibility Thesis*, Durham 2006.
- UNION OF SOVIET SOCIALIST REPUBLICS, UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND, THE UNITED STATES OF AMERICA, FRANCE – *Austria: State Treaty for the Re–Establishment of an Independent and Democratic Austria*. In: *The American Journal of International Law*, 49, 1955, 4, s. 162–194.
- UNITED STATES DEPARTMENT OF STATE FOREIGN RELATIONS OF THE UNITED STATES, *Conference at Quebec, 1944*, <https://search.library.wisc.edu/digital/AFRUS>, 1. 8. 2022.
- VAN DIJK, Rund, *Encyclopedia of the Cold War*, Londýn 2005.
- VANSANT, Jacqueline, *Challenging Austria's Victim Status: National Socialism and Austrian Personal Narratives*. In: *The German Quarterly*, 67, 1994, 1, s. 38–57.

Resumé

The thesis deals with the view of Austria as the first victims of the rampages of Hitler's Germany and whether it is justified to use the connection as the first victim. The thesis is divided into four chapters, which are subsequently divided into sub-chapters for better orientation in the topic. In the first, the work deals with voices in society that demanded and pushed for joining the ranks of Germany, followed by the exile of the imperial family and the complex political situation of the 1920s and 1930s that led to the Anschluss itself and the Nazi seizure of power. The following chapters are devoted to the allied plans for territorial organization after the end, as well as the role of the resistance and the war of Otto Habsburg in the post-war reconstruction of Austria. The third chapter describes the events immediately after the liberation of the country by the Red Army, the defense of the Austrians through the Declaration of Austrian Independence and the Red-White-Red Book, and at the same time explains the division of the country into an occupation zone and the preparation for the first post-war elections. In the fourth chapter, the work deals with the process of denazification, which helped to understand the seriousness of the offenses of the Austrian citizens, and also how the myth of the first victim worked in society. of the sovereign and independent Austrian state.

Although the Austrian society in the first years of the existence of the republic heard voices after the annexation of Austria to Germany, a substantial part of this society was able to adapt to the conditions prepared for them by the Allied plans. Despite all the facts that did not play in favor of the defense of Austria as the first victim of Hitler's Germany, the political elites of the myth of the first victim proved and were able to convince society and the Allies themselves that the real victims were the Austrians. It is important to note that the Moscow Declaration often omitted the reference that held Austria responsible

for starting World War II, and the political elites of the time tended to stick to the claim that the Austrians were the first victims of Hitler's expansionism. Thus, the Allies themselves urged the Austrians to be responsible, but at the same time they were no longer consistent in supervising compliance - even with regard to the process of denazification, which, unlike Germany, was abandoned.